

Georiënteerde markteconomie

Is een georiënteerde markteconomie werkelijk een belofte? Om het antwoord op deze vraag te vernemen, verzamelden ongeveer 900 personen zich afgelopen zaterdag in de Erasmus Universiteit Rotterdam, waar het Instituut voor Economisch Onderzoek van deze universiteit en *ESB* een discussiedag organiseerden over de nota *Selectieve groei*. 's Morgens werden er inleidingen gehouden door Drs. R. F. M. Lubbers en Prof. Dr. D. B. J. Schouten I). 's Middags werd er in vijf discussiegroepen gediscussieerd met als leidraad de artikelen die de afgelopen maanden in *ESB* over de structuurnota zijn gepubliceerd. De hoeveelheid gelanceerde meningen maken het mij onmogelijk op één pagina een verslag van deze discussiedag te geven. Ik zal mij daarom tot enkele hoofdlijnen beperken.

De vraag of een georiënteerde markteconomie een belofte is, werd niet ondubbelzinning beantwoord. Uiteraard niet, het antwoord is namelijk afhankelijk van politieke inzichten en meningen. De economische wetenschappen houden zich weliswaar bezig met de beschrijving van de mogelijke orden, maar zullen nooit de beste orde aanwijzen. Iedere voorkeur die wordt uitgesproken, is politiek bepaald. Je zou daarom kunnen eisen dat iedere econoom die een voorkeur voor een orde uitspreekt, de politieke partij van zijn keuze bekend maakt. Dit zou veel kunnen verduidelijken. Echter niet alles. Het moet mogelijk zijn objectief vast te stellen wat de voor- en nadelen van een bepaalde orde zijn. Wordt dat gedaan, dan blijken toch niet alle constatering politiek te zijn bepaald.

Terug naar de door minister Lubbers verdedigde georiënteerde markteconomie. Die economie houdt in een particuliere ondernemingswijze productie, waarbij de economische beslissingen zoveel mogelijk gedecentraliseerd plaatsvinden, terwijl de overheid via een z.g. facettenbeleid een aantal gemeenschapsdoeleinden als randvoorwaarden inbrengt. Die randvoorwaarden betreffen het milieu, de ruimtelijke ordening, de internationale arbeidsverdeling en het beheer van grondstoffen en energie. Minister Lubbers maakte duidelijk dat ook de economische groei thans een randvoorwaarde is: „Economische groei is een hulpvariabele om andere doelstellingen te bereiken; de bepleite groei van 3,75% is een randvoorwaarde en geen doelstelling”. Hiermee maakte hij tevens duidelijk dat het welvaartsbegrip meer moet inhouden dan groei. Zijns inziens leidt ook het facettenbeleid tot welvaart die niet wordt gemeten in het nationale inkomen.

Hoe moeten de doelstellingen van het facettenbeleid worden ingepast in de traditionele economische doeleinden? Deze vraag is moeilijk te beantwoorden omdat Nederland met ernstige economische problemen worstelt. Het noodzakelijke facettenbeleid kan namelijk een verwezenlijking van de traditionele doelstellingen in de weg staan. Bovendien blijkt de traditionele doelstelling van volledige werkgelegen-

heid op zich al moeilijk bereikbaar. Minister Lubbers ziet de oplossing in de georiënteerde markteconomie. Als je zoveel mogelijk mensen op een zo laag mogelijk niveau bij de economische beslissingen betreft, eventueel laat beslissen, worden schijnbaar impopulaire maatregelen — schijnbaar omdat ze het welzijn verhogen — gemakkelijk genomen en gemakkelijk geaccepteerd. Decentralisatie lost de problemen op. Dit betekent echter dat er overlegstructuren op meso-niveau moeten komen. Zijn deze er, dan is er volgens de minister een functionele sectorale aanpak mogelijk. Helaas — de minister besefte het — is het meso-overleg thans beperkt en geeft de structuurnota onvoldoende suggesties om dat overleg tot stand te brengen.

Desondanks ziet minister Lubbers de toekomst met optimisme tegemoet. De andere inleider, Prof. Schouten, echter niet. Hij is bang dat we ten onder gaan aan de complexiteit van onze politiek. In zijn inleiding schetste hij een aantal mogelijke economische orden. Geen van alle brengen een schone toekomst. Schouten is bang dat, welke orde wij ook kiezen, een marktconform handelen van de sociale partners onmogelijk is en dat een principiële staatsonthouding niet kan worden voorkomen. Ook niet een systeem van arbeiderszelfbestuur dat z.i. de beste mogelijkheden biedt om inflatie en werkloosheid te bestrijden. Aldus dreigt de eerder door Prof. Stevers aangekondigde Kafka-staat. Mijns inziens zal het zo'n vaart niet lopen, al moet ik toegeven dat dit soort van geluiden vaker zal klinken, zo lang niet is aangegeven hoe Lubbers' gedecentraliseerde economie moet en kan werken.

Er is nog een ander aspect, dat aandacht verdient. Prof. Drs. H. W. Lambers duidde er in zijn openingswoord op. De huidige problematiek is niet nieuw, getuige het volgende citaat uit Keynes' *General theory*: „I conceive that a somewhat comprehensive socialization of investment will prove the only means of securing an approximation to full employment; though this need not exclude all manner of compromises and of devices by which public authority will cooperate with private initiative” (blz. 378). In de jaren dertig klonken dit soort van geluiden meer. Vooral in socialistische kringen werden organen en instrumenten ontwikkeld om overleg ten behoeve van een integratie van gemeenschaps- en particuliere doeleinden te structureren. De in de jaren vijftig bedachte oplossingen bleken echter niet voor altijd te gelden. Bovendien bleek kort nadat Keynes het bovenstaande schreef, de Kafka-staat zeer nabij, zij het dat het gevaar toen uit een andere richting kwam dan Schouten vorige week voorspelde.

L. Hoffman

1) Bewerkingen van beide inleidingen zullen in *ESB* worden afgedrukt.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Georiënteerde markteconomie	1141
Column SIR straks, door <i>Drs. P. A. de Ruiter</i>	1143
<i>Drs. J. van der Spek:</i> Lonen en prijzen vanaf 1870	1144
Notitie Wereldwonder, door <i>Drs. L. Hoffman</i>	1147
<i>Prof. Ir. N. A. de Boer:</i> Stagnerende ruimtelijke ordening (I). Beleidsfacet ruimtelijke indeling	1148
<i>Prof. Dr. A. J. Reitsma:</i> Na Jamaica: attitudes m.b.t. het wisselkoerssysteem	1153
Ingezonden De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland, door <i>Dr. J. B. D. Derksen</i> , met naschrift van <i>M. J. Baudet</i> en <i>Drs. G. J. Wijers</i>	1158
De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland, door <i>J. T. M. van Laanen</i> , met naschrift van <i>M. J. Baudet</i> en <i>Drs. G. J. Wijers</i>	1159
Europa-bladwijzer Literatuurkroniek, door <i>Dr. K. J. M. Mortelmans</i> en <i>Drs. E. A. Mangé</i>	1161
Mededeling	1163

U heeft nog geen abonnement? Zeer merkwaardig!

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: L. van der Geest.*

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.*

Kopij voor de redactie: *in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.*

Abonnementsprijs: *f. 119,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 78,-
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).*

Betaling: *Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/ giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.*

Losse nummers: *Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.*

Advertentieverkoop:

*Roelans/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.*

*Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut*

Adres: *Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.*

Onderzoekafdelingen:

*Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

SIR straks

In de brief, waarmee minister Lubbers deze zomer zijn nota *Selectieve groei* (Structuurnota) aanbood aan de Tweede Kamer, kondigt hij aan het *heffingensstelsel* uit de Wet Selectieve Investeringsregeling op te schorten. Heffing exit dus, al kan zij langs een omweg, door middel namelijk van de regionale differentiatie in het nieuwe instrument van de investeringsrekening, weer terug komen.

Hoe staat het echter met het *vergunningensstelsel* uit de wet-SIR? Deze, destijds met zo veel fanfare ingehaalde en voor en tijdens de parlementaire behandeling zo zeer bevochten, „eerste stap op weg naar toetsing van particuliere investeringen op hun betekenis voor de maatschappij” krijgt in de Structuurnota slechts zeer mondjesmaat aandacht.

Duidelijk wordt gesteld dat het sturend instrument nu de investeringsrekening moet worden. Duidelijk leert ook de praktijk van het werken met het vergunningensstelsel-SIR, dat daarmee nauwelijks kan worden gestuurd. Je kunt ermee hooguit „neen” zeggen tegen een aanvraag voor een voorgenomen bedrijfsvestiging of -uitbreiding op een bepaalde plaats. Actief sturen, d.w.z. zo'n vestiging zodanig begeleiden, dat deze de „maatschappelijke toets” optimaal kan doorstaan, is er niet bij. Waaruit de conclusie getrokken zou kunnen worden dat de wet-SIR maar snel voor de investeringsrekening moet worden ingeruild.

Hoe sturend kan echter de investeringsrekening werken? De modaliteiten van deze rekening zijn nog slechts globaal bekend. De SER studeert er nog op. Eén ding is evenwel duidelijk. Men poogt de aanspraakmogelijkheden op deze rekening kwantitatief te normeren. Het subjectieve element van „maatschappelijke toets” dat de SIR-vergunning kenmerkt zit er niet in begrepen. Het was dat element dat ten tijde van de parlementaire behandeling van de wet-SIR het meest omstreden was. Dat element moet, zo wil althans de Structuurnota het, op den duur weer terugkomen in de projectgewijze behandeling van grote investeringen. Gedacht wordt daarbij aan een investeringsgrens van f. 100 mln., waarboven dergelijke kaderafspraken gemaakt zouden moeten worden.

Met andere woorden, opheffing van het vergunningensstelsel-SIR tegelijk met invoering van de investeringsrekening elimineert de subjectieve toets, althans tijdelijk. De vraag is of dat verstandig zou zijn. Dat de toepassing van de wet-SIR in de praktijk problemen oproept, betekent nog niet dat een

anti-congestie-instrument niet noodzakelijk zou zijn. Welke kwantitatieve normen ook in de investeringsrekening ingebouwd zullen worden, er zal altijd een kwalitatief moment moeten zijn in een land met een dichte pakking als Nederland, waarop eventueel, nadat ook vestigingsvarianten de revue hebben gepasseerd, „neen” gezegd moet kunnen worden.

Op een andere plaats in de Structuurnota wordt gesproken over milieu-effectenrapportage en omgevingseffectenrapport. Met name het laatste beoogt een zelfde soort integrale toets als vergunningen krachtens de wet-SIR, en dus ook een subjectieve toets. Duidelijk is wel dat de invoering van dit soort rapportage nog geruime tijd op zich zal laten wachten.

De wet-SIR werkt onvolkomen; de investeringsrekening zal geen subjectieve toets kennen; het omgevingseffectenrapport duurt nog wel even. Conclusie: het vergunningensstelsel-SIR moet niet worden opgeheven, doch worden aangepast, wil niet een vacuüm ontstaan. Men zou daarbij kunnen denken aan reeds nu experimenteren in het SIR-gebied met het omgevingseffectenrapport en daartoe de SIR uitbouwen. Daarvoor pleit nog een andere reden.

Vergunningenprocedures voor bedrijfsvestiging of -uitbreiding in ons land en zeker in het SIR-gebied zijn vaak eendeloos en frustrerend. De Structuurnota wijst daarom op het belang van een goede coördinatie in het vergunningenbeleid, en gaat uitvoerig in op het daarvoor noodzakelijke interdepartementale overleg. De vraag is echter of de verticale coördinatie niet nóg meer te wensen overlaat, de coördinatie namelijk tussen centrale overheid, provincie, Rijnmond, gemeente en — uiteindelijk — het bedrijfsleven. Waarom dan niet van de nood een deugd gemaakt door namelijk die broodnodige coördinatie in te bouwen in de SIR-vergunningenprocedure,

daarmee tegelijk anticiperend op het omgevingseffectenrapport?

Men zou daarbij kunnen denken aan regionale knelpuntenbureaus. Inschakeling daarvan in procedures voor vergunningenaanvragen voor bedrijfsvestiging of -uitbreiding is verplicht. En wel op een zodanig vroeg tijdstip dat vanuit dat bureau, tevens belast met de materiële uitvoering van de SIR-vergunning, nog overleg met het bedrijf in kwestie mogelijk is over bijv. alternatieve lokaties of andere modaliteiten van het bewuste plan. Veel problemen ontstaan immers nu rond de uitvoering van de SIR omdat de gronduitgever niet dezelfde is als de vergunningverlener en de laatste doorgaans dus wordt geconfronteerd met voldongen feiten, waar het gaat om lokatie en opzet van het nieuw geplande bedrijf, en derhalve dan nog slechts ja of nee kan zeggen.

In deze constructie kan de SIR-vergunning echter, als eerste van een rij, als een soort grove zeef gaan fungeren. Vanuit dat bureau kan ook worden gewaakt over de naleving van in de SIR-procedure eventueel te stellen voorwaarden aan aspecten van het project, die nader aandacht moeten krijgen in de meer gedetailleerde procedures van bijv. de Hinderwet.

Het knelpuntenbureau is een centraal punt voor de regio. Het fungeert niet alleen als een soort wegwijzer, doch van daaruit wordt ook voortgangscontrole uitgeoefend op de gang van elk van de voor het project benodigde vergunningen. Daar kan ook aan de bel worden getrokken als kritische termijnen dreigen te worden overschreden en kunnen kortsluitingen tussen de verschillende overheden in hun bemoeienis met het project worden voorkomen. Omdat het bureau zelf de materiële uitvoering van de wet-SIR is toevertrouwd, bezit het de informatie die het mogelijk maakt creatief te interveniëren in dreigende knelpunten bij procedures.

Aldus worden twee vliegen in één klap geslagen:

- een meer positief gebruik van het vergunningeninstrument van de wet-SIR;
- een betere coördinatie van vergunningenprocedures. Belangrijker dan de tijdswinst die dat oplevert is het psychologisch effect ervan.

Lonen en prijzen vanaf 1870

DRS. J. VAN DER SPEK

In de Sociale maandstatistiek, augustus 1971, is een artikel verschenen over de loon- en prijsontwikkeling in het tijdvak 1870 - 1970. Het werd samengesteld door Drs. J. van der Spek, referendaris bij het Centraal Bureau voor de Statistiek. Hier volgt de enigszins gewijzigde tekst met bijbehorend tabellarisch overzicht, waarin het cijfermateriaal is aangevuld tot en met 1975.

Inleiding

Het beschikbare statistische materiaal was niet toereikend om een algemeen beeld van de ontwikkeling der lonen en salarissen over een periode van ruim een eeuw te schetsen. Het overzicht moest beperkt blijven tot de nijverheid, welke sector overigens qua personeelsomvang als de belangrijkste van het bedrijfsleven kan worden beschouwd. Aangezien ook aan de welvaartsstijging in de betrokken periode aandacht wordt geschonken en deze veelal gemeten wordt door op de verhoging der lonen de prijsstijging „in mindering te brengen”, is het uiteraard van belang dat de loon- en prijsreeksen zo goed mogelijk op elkaar zijn afgestemd. In de prijsindexcijfers van de gezinsconsumptie is de invloed van de verplichte sociale verzekeringen slechts zeer ten dele en de loonbelasting in het geheel niet verdisconteerd. Men zou derhalve ook bij voorkeur het voor consumptie beschikbare loon in aanmerking dienen te nemen. Hierover zijn eerst vanaf 1964 gegevens beschikbaar. In de plaats daarvan is dan ook het netto-loon van de volwassen mannelijke nijverheidsarbeider aan de vergelijking ten grondslag gelegd, hoewel de beide begrippen niet geheel op elkaar zijn afgestemd.

De loonontwikkeling

De situatie omstreeks 1870

In de *Haagsche Courant* van 5 februari 1966 is een regeling van arbeidsvoorwaarden in het midden van de negentiende eeuw opgenomen. Het betreft hier een „beambtencao”, zoals die in het jaar 1850 gold voor een onderneming in het zuiden des lands. Wel mag bij deze kwalificatie de beperking worden gemaakt dat de betrokken werknemers op de vaststelling der arbeidsvoorwaarden niet veel invloed zullen hebben uitgeoefend. Het is wellicht interessant enkele punten over te nemen, die de toenmalige mentaliteit kenschetsen. Deze kan — althans in vergelijking met de huidige opvattingen — gevoeglijk als merkwaardig worden bestempeld.

- Godsvrucht, properheid en stiptheid zijn karaktertrekken, dewelke onontbeerlijk zijn voor een goede handel.
- Op aanwijzing van de gouverneur heeft onze firma de werkuren verminderd en het personeel dient vanaf heden slechts op werkdagen ten burele te zijn tussen zeven ure des voormiddags en zes ure des namiddags.

- Dagelijkse gebeden zullen iedere morgen gezegd worden in het „grootte kantoor”. De klerken dienen aanwezig te zijn.
- Aanbevolen wordt dat iedere kantoorclerk gedurende de tijd van het koude weer vier ponden steenkool per dag meebrengt.
- Het hunkeren naar tabak, wijn of sterke drank is menselijke zwakheid en derhalve verboden voor alle kantoorclerken.
- De nieuwe, verhoogde weeklonen zijn voor jongens tot veertien jaar f. 0,52, jongste bedienden f. 2,40, aankomende klerken f. 4,50, klerken f. 5.50, oudste klerken na vijftien jaar diensttijd f. 10,25. Er wordt verwacht dat iedereen hiermede een verhoogde hoeveelheid werk zal afleveren”.

Wanneer nu het weekloon van volwassen mannelijk administratief personeel in een bepaalde onderneming varieert van f. 5,50 tot f. 10,25, mag men voor handarbeiders gemiddelde bedragen verwachten, die daar nog beneden blijven. Deze veronderstelling wordt door het thans te noemen cijfermateriaal bevestigd. Het blijkt overigens zeer moeilijk te zijn zodanige gemiddelden vast te stellen. De volgende bronnen kunnen ons enigszins op weg helpen.

- *Statistisch Jaarboek voor het Koninkrijk der Nederlanden*, 1868, 2e deel. Hierin wordt een overzicht gegeven van de ambachts- en fabrieksnijverheid over 1863 en 1864.
- Dr. I. J. Brugmans, *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813 - 1870)* 1), met uitkomsten van enkele enquêtes tussen 1853 en 1870.
- Rapport van de Commissie door de Werkmansvereniging „Arnhem” belast met het instellen van een grondig onderzoek omtrent de arbeidslonen binnen Arnhem 2).

In totaal bevatten de genoemde bronnen rond 1.150 loonbedragen, die op volwassen mannelijke nijverheidsarbeiders betrekking hebben. De door Brugmans in zijn studie getrokken conclusie dat er belangrijke verschillen bestonden in beloning tussen de bedrijfstakken en de regio's is geheel in overeenstemming met de beide andere bronnen. Zelfs binnen een bepaalde onderneming varieerden de lonen sterk. Herhaaldelijk komt men — met name in het *Jaarboek* — mededelingen tegen als: Voor de volwassen mannen liepen de weekbedragen uiteen van f. 4 tot f. 10. Of in dergelijke gevallen het gemiddeld uitbetaalde loon zeven gulden heeft bedragen, mag betwijfeld worden.

Het vaststellen van een rekenkundig gemiddelde der 1.150 gevonden loonbedragen leverde grote bezwaren op. Er werd reeds op gewezen dat deze bedragen vaak de beneden- en bovengrenzen van de beloning aangaven. Voorts kwamen zowel naar boven als naar beneden bedragen voor die zozeer

1) 's-Gravenhage, 1929, blz. 123 e.v.
2) D. A. Thieme, Arnhem, 1870.

van de grote meerderheid afweken dat zij vermoedelijk voor een zeer kleine categorie werknemers hebben gegolden 3).

In deze situatie is de voorkeur gegeven aan de bepaling van het mediane loon. Uitgegaan is van de reeds genoemde 1.150 waarnemingen, die elk als een afzonderlijk bedrag zijn opgevoerd. Zo is in het gegeven voorbeeld eenmaal een bedrag van vier en eenmaal een bedrag van tien gulden in aanmerking genomen. Vervolgens zijn de bedragen per bedrijfsklasse naar grootte gerangschikt en is het middelste bedrag (bij een even aantal het gemiddelde van de twee middelste bedragen) als centrale tendentie voor de gehele klasse beschouwd.

Zoals kon worden verwacht, bleken er zeer belangrijke verschillen te bestaan tussen de bedrijfsklassen onderling. Het hoogst was het mediane loon in de diamantindustrie (f. 18 per week), het laagst in de textielnijverheid (f. 4,50). Nagegaan is op welke wijze een gewogen gemiddelde voor de gehele nijverheid kon worden bepaald. De eerste beroepstelling waarbij een onderscheid naar bedrijfsklassen werd gemaakt is die van 1889. Gezien de vrij grote stabiliteit van de toenmalige industriële structuur, leek toepassing van het desbetreffende cijfermateriaal voor het onderhavige doel niet al te bezwaarlijk. Een op deze wijze uitgevoerde berekening resulteerde in een gemiddeld weekloon omstreeks 1870 voor de meerderjarige mannelijke nijverheidsarbeider van f. 6,34.

Een andere schattingsmethode, waarbij weekloonklassen werden gevormd met verschillen van een gulden, gaf een uitgesproken modale zone te zien tussen de zes en zeven gulden. In de bij dit overzicht behorende staat is daarom als gemiddeld weekloon omstreeks 1870 een bedrag van f. 6,50 aangehouden. Uit het vorenstaande is duidelijk dat hier sprake is van een cijfer met een globaal karakter.

Overigens stemt het resultaat tamelijk wel overeen met de door Brugmans getrokken conclusie 4): „Overziet men het geheel der loonbedragen, die in het midden der eeuw werden betaald, dan blijkt, zeer in 't algemeen genomen, de verdienste voor volwassen mannen gemiddeld f. 1 per dag te hebben bedragen”.

Het gevonden bedrag ad f. 6,50 kan ook nog op andere wijze worden geverifieerd. Dr. J. A. de Jonge stelt in zijn dissertatie dat het loonpeil in het tijdvak 1870 - 1910 met ongeveer 70 procent is omhooggegaan 5).

Nu heeft het C.B.S. voor het eerst naar de situatie op 1 januari 1911 een groot aantal loongegevens gepubliceerd 6). Een hieruit berekend gemiddelde levert voor de volwassen mannelijke nijverheidsarbeiders een bedrag op van f. 11 per week. Past men het door De Jonge genoemde stijgingspercentage toe op het gemiddelde in 1870 ad f. 6,50, dan resulteert voor 1910 een weekloon van eveneens rond f. 11.

De periode 1870 - begin 20e eeuw

Met het nodige voorbehoud concludeert Dr. De Jonge in zijn reeds genoemd proefschrift: „Tussen 1870 en 1900 zijn de geldlonen ongeveer met de helft verhoogd, waarbij de stijgingen vooral in het eerste en in het laatste decennium vielen. In de loop van de jaren tachtig zijn de lonen maar weinig verbeterd” 7).

Neemt men aan dat deze stijging ook voor de belangrijke sector nijverheid heeft gegolden en past men haar toe op het voor 1870 aangenomen bedrag ad f. 6,50, dan is de uitkomst voor de aanvang van de twintigste eeuw een weekloon van f. 9,75. Hetzelfde bedrag kan worden afgeleid uit de Ongevalstatistiek van de toenmalige Rijksverzekeringsbank, welke na de inwerkingtreding van onze eerste sociale verzekeringswet 8) voor het eerst over het jaar 1903 is samengesteld en voor dat jaar een gemiddeld dagloon vermeldt van f. 1,625. Vermenigvuldiging hiervan met de factor 6 levert eveneens f. 9,75 op.

Voor 1903 is een iets hoger weekloon opgevoerd, t.w. f. 10 per week. Ook aan deze gemiddelden kan uiteraard het globale karakter niet worden onzegd 9).

Voor 1880 en 1890 zouden — aan de hand van door De

Loon- en prijsontwikkeling sedert 1870

Jaar / maand	Gemiddelde netto-weekverdiensten van mannelijke nijverheidsarbeiders a)		Prijnsindexcijfers van de gezinsconsumptie (1870 = 1)	Reële loonsverbetering in indexcijfers (1870 = 1)
	Bedrag in gulden b)	Indexcijfer (1870 = 1)		
1	2	3	4	5
1870	6,50	1,0	1,0 c)	1,0
1880	7,75	1,2	1,0 c)	1,2
1890	8,25	1,3	0,9 c)	1,4
1900	9,75	1,5	0,9	1,7
1903	10,—	1,5	0,9	1,7
1911	11,—	1,7	1,0	1,7
1914	12,—	1,8	1,0	1,8
1920	29,—	4,5	2,0	2,3
1923	26,75	4,1	1,5	2,7
1926	26,—	4,0	1,4	2,9
1930	27,50	4,2	1,4	3,0
1936	21,50	3,3	1,1	3,0
1938/1939	23,—	3,5	1,2	2,9
1942, september/oktober	29,—	4,5	1,7	2,6
1947,	48,50	7,5	2,3	3,3
1950,	56,75	8,7	2,9	3,0
1954, oktober	73,—	12,3	3,3	3,7
1956,	84,—	12,9	3,4	3,8
1958,	87,75	13,5	3,6	3,8
1960,	98,50	15,2	3,8	4,0
1962,	113,25	17,4	4,0	4,4
1964,	135,50	20,8	4,4	4,7
1966,	162,25	25,0	4,9	5,1
1968,	181,—	27,8	5,3	5,2
1969,	195,75	30,1	5,7	5,3
1970,	214,50	33,0	6,0	5,5
1971,	243,50	37,5	6,5	5,8
1972,	266,—	40,9	7,0	5,8
1973,	288,—	44,3	7,5	5,9
1974,	325,25	50,0	8,4	6,0
1975,	365,25	56,2	9,2	6,1

a) Voor de periode 1870-1936 hebben de cijfers min of meer het karakter van een raming. Voor het tijdvak 1938-1975 hebben de gegevens betrekking op de verdiensten van gehuwde mannelijke nijverheidsarbeiders van 25 jaar en ouder met 2 kinderen beneden 16 jaar. Kinderbijslag en vakantietoelage zijn mede in aanmerking genomen.

b) Enigszins afgerond.

c) Deze cijfers berusten op zeer globale ramingen.

Jonge berekende indexcijfers 10) — respectievelijk f. 7,75 en f. 8,25 als geraamde weeklonen kunnen worden genoemd.

In dit verband is de volgende passage 11) uit zijn proefschrift van belang:

„Tussen 1869 en 1879 is het loonniveau sterk verhoogd, ondanks het feit dat in 1873 een keerpunt viel in de conjunctuurbeweging en in de lange golf. Tot 1884 zijn de lonen per saldo gelijk gebleven, doch daarna heeft zich tot 1890 weer een niet onbelangrijke verhoging voorgedaan”.

De eerste twee decennia van deze eeuw

Behalve het reeds genoemde jaar 1903 12) is voor deze periode 1911 als „peiljaar” genomen, omdat — zoals reeds werd opgemerkt — het Bureau een overzicht heeft samengesteld van de lonen volgens de toen van kracht zijnde coi-

3) Brugmans maakt melding van een weekinkomen van een diamantslijper of -slijper ad f. 70, dat reeds in 1830 zou zijn verdiend (t.a.p. blz. 130). Anderzijds worden in het *Statistisch Jaarboek* lonen van f. 1 per week genoemd.

4) T.a.p., blz. 129.

5) *De industrialisatie in Nederland tussen 1850 en 1914*, 1968, blz. 287.

6) *De collectieve arbeidsovereenkomsten in Nederland 1903 - 1914*, blz. 6 e.v.

7) Blz. 503.

8) Industriële ongevallenwet, 1901.

9) Twee andere bronnen uit deze periode:

a) S. L. van Looy, *Een vergeten hoofdstuk*, Amsterdam, 1898: „Als wij elk op een jaarlijksch inkomen rekenen van f. 500 — en op het platteland is men blijde als men die som verdient! — dan zouden daarvan alleen 4 miljoen arbeidersgezinnen kunnen leven”. b) CBS, *Overzicht betreffende de lonen en den arbeidsduur bij rijkswerken in 1905*: „Het in het gehele Rijk gemiddeld uitbetaalde loon per uur aan volwassen werklieden bij deze werken bedroeg 19 cent. Betaling voor overwerk en andere toeslagen waren hierin begrepen. Berekend naar een 60-urige arbeidsweek komt men tot een weekloon van f. 11,40”.

10) T.a.p., blz. 503.

11) T.a.p., blz. 290.

12) Zie de vorige paragraaf.

lectieve arbeidsovereenkomsten. Het gemiddelde weekloon van de volwassen mannelijke nijverheidsarbeider is op grond van de in deze publikatie genoemde bedragen geschat op f. 11 13). (De Rijksverzekeringbank geeft als gemiddeld dagloon voor 1911 f. 1,79, derhalve f. 10,74 per week).

Voorts zijn aan de hand van de uit de cijfers der RVB af te leiden stijgingspercentages voor de jaren 1914 en 1920 loonbedragen berekend (begin en kort na het einde van de eerste wereldoorlog). Deze zijn vastgesteld op respectievelijk f. 12 en f. 29 per week. (De voor die jaren belangrijke stijging houdt verband met de inflatie, welke in en na de eerste wereldoorlog optrad). De genoemde bedragen kunnen nog enigszins worden getoetst aan het *Overzicht van den omvang en den voornaamste inhoud der collectieve arbeidsovereenkomsten op 1 Juni 1926*. In staat IX wordt voor een twaalfal beroepen in 14 gemeenten een vergelijking gemaakt tussen de weeklonen in 1914, 1920, 1923 en 1926. Op basis 1914 = 100 variëren de indexcijfers van de gemiddelde bedragen per beroep voor 1920 van 227 tot 298. Derhalve ook hier een stijging van 1914 op 1920 in de orde van grootte van 150 procent.

De periode tussen de beide wereldoorlogen (1920 - 1940)

Voor de jaren 1923 en 1926 zijn de in de tabel genoemde bedragen eveneens vastgesteld met behulp van het in de vorige paragraaf genoemde CBS-overzicht. Het aldus voor 1926 gevonden bedrag (f. 26), kon nog op twee manieren worden vergeleken met het gemiddelde niveau ad f. 23 in 1938/1939, toen het CBS voor het eerst een enquête naar de verdiende lonen van nijverheidsarbeiders heeft ingesteld. Er staan namelijk voor de periode 1926 - 1938/1939 statistische gegevens ten dienste over de gemiddeld verdiende lonen van meerderjarige mannelijke handarbeiders in vier belangrijke takken van nijverheid, t.w. de burgerlijke en utiliteitsbouw, de steenkolenmijnen, de metaalindustrie en de textielindustrie. Voorts werd een reeks indexcijfers van bruto-uurlonen van volwassen mannelijke arbeiders volgens regelingen in 24 bedrijfspgroepen 14) samengesteld.

Het blijkt dat de gemiddeld verdiende lonen in de genoemde 4 branches tussen 1926 en 1938/1939 met ca. 10% zijn gedaald; voor de regelingslonen was de daling 11%. Dit wet-tigt het vermoeden dat de vier belangrijke takken een voldoende representatief beeld geven van de ontwikkeling der verdiende lonen in de gehele nijverheid.

Het peil van 1920 kon in het verdere verloop van de jaren twintig niet worden gehandhaafd. Overigens lag het niveau in 1930 slechts 5% beneden dat van tien jaar daarvóór. Na de grote economische crisis in 1930 trad een sterke daling op. In 1936 — het jaar waarin volgens vrijwel alle beschikbare gegevens het dieptepunt van de depressie werd bereikt — was het netto-loon tot f. 21,50 per week teruggelopen. Tot aan de tweede wereldoorlog treedt dan weer enige stijging op; voor de jaren 1938/1939 komt men op het meergenoemde gemiddelde van f. 23.

Het tijdvak 1940 - 1975

De uitkomsten voor deze periode berusten grotendeels op onderzoeken die het CBS sedert 1938 ieder jaar instelt naar de verdiende lonen van de betrokken werknemers. Tussen 1938/1939 en oktober 1975 is het netto-weekloon (inclusief kinderbijslag en vakantietoelag) gestegen van f. 23 tot rond f. 350, dus ruim 15 maal zo hoog geworden.

Ter afsluiting van de beschouwing over de loonontwikkeling kan gewezen worden op een historisch overzicht in *Grafia* van 27 mei 1976, ter gelegenheid van de herdenking der oprichting van de Algemeene Nederlandsche Typografenbond op 1 juni 1866. De redactie geeft daarin aanhalingen uit vroegere vakbladen sedert 1866. Hier volgen er enkele, bij de beoordeling waarvan men dient te bedenken dat de arbeidsvoorwaarden in deze bedrijfstak — mede als gevolg van de vroegtijdige organisatie der grafici — veelal gunstig afsteken bij die in andere branches.

- 1866: Slechts weinige vrijgezellen, al evenmin als gehuwden, verdienden een weekloon van f. 6.
- 1876: 8 gulden voor boekbinders met 12-urige werkdag; voor een letterzetter of boekdrukker wordt het loon op gemiddeld 9 gulden per week aangegeven.
- 1896: 15 gulden was voor de meeste typografen een onbereikbaar ideaal; sommige patroons durven nog 12 centen per uur aan te bieden bij een arbeidsdag van 10 uren.
- 1916: Tot 1912 was een overeenkomst van kracht, waarbij het loon op 22 centen, de werkdag op 9 uur kwam (telt men de zaterdag mee derhalve een weekloon van f. 11,88).
- 1936: In het cartonnagebedrijf bedroegen de standaard-uurlonen der werknemers van 25 jaar en ouder, naar gelang de mate van geschooldheid en de gemeenteklasse: ongeoeffenden resp. 67,73 en 80 cent (bij een 48-urige werkweek komt men tot een ongewogen gemiddelde van f. 36,64).

De prijsontwikkeling

In *Zeventig jaren statistiek in tijdreeksen* heeft het CBS een reeks prijsindexcijfers van de gezinsconsumptie gepubliceerd, die tot 1900 teruggaat 15). Deze indices, die betrekking hebben op de prijzen van goederen en diensten welke met het netto-inkomen worden gekocht, zijn verkregen door koppeling van een aantal van elkaar onafhankelijke reeksen tot één geheel. Met name voor de cijfers tot aan de tweede wereldoorlog geldt dat deze in vrij sterke mate het karakter van een raming hebben.

Voor de laatste decennia van de vorige eeuw geldt — evenals ten aanzien van de loonontwikkeling — dat het prijsverloop niet exact is vast te stellen. Wel blijkt uit de beschikbare bronnen eenzelfde tendentie, t.w. een prijsniveau in 1900 dat lager was dan in 1870.

In de uitgave van het CBS, *De ontwikkeling van het onderwijs in Nederland*, worden — op basis 1938 = 100 — onder meer de volgende prijsindices vermeld 16): 1870: 84; 1880: 82; 1890: 72; 1900: 76.

Deze reeks is — wat de jaren vóór 1893 betreft — bij gebrek aan Nederlandse cijfers, gebaseerd op de kosten van levensonderhoud in Engeland. Daarbij werd aangenomen dat de Engelse gegevens min of meer het verloop van de kosten van levensonderhoud in Nederland in de tweede helft van de 19e eeuw weerspiegelen. Ook Dr. De Jonge neemt in zijn genoemde dissertatie deze prijsindices als uitgangspunt voor de berekening van de toeneming van het reële inkomen tussen 1850 en 1910. Ook hij acht het waarschijnlijk dat op de lange termijn tussen de betrokken indexcijfers voor Engeland en Nederland geen principiële verschillen hebben bestaan 17).

Er zou dus in de laatste dertig jaren van de vorige eeuw een gemiddelde prijsdaling van ongeveer 10 procent zijn opgetreden voor de tot het gezinsbudget behorende artikelen en diensten.

Er zijn intussen indicaties die de veronderstelling wettigen dat de prijsdaling voor de sector voeding afzonderlijk veel sterker is geweest. In een overzicht van het Bureau voor Statistiek der gemeente Amsterdam, dat het prijsverloop voor voedingsmiddelen weergeeft, is het jaar 1881 op 100 gesteld. Het indexcijfer over 1901 bedraagt 74, een daling derhalve met 26% in een tijdsverloop van 20 jaar 18).

Dr. De Jonge publiceert een gewogen prijsindex van voedings- en genotmiddelen, welke in de jaren 1897 - 1901 bijna 30% lager was dan in het tijdvak 1867 - 1871 19). Hij tekent daarbij echter het volgende aan:

13) De Jonge schat de stijging van de beloning der fabrieksarbeiders tussen 1890 en 1910 op 30% (t.a.p., blz. 290). Men vergelijkte dit percentage met de door ons in het staatje vermelde bedragen voor 1890 en 1911 van respectievelijk f. 8,25 en f. 11.

14) 21 groepen van nijverheid, 3 groepen van transport.

15) Blz. 151.

16) Blz. 10.

17) T.a.p., blz. 290.

Wereldwonder

De 14e algemene volkstelling ging met veel problemen gepaard, maar heeft toch een aantal gegevens opgeleverd die groot nieuws zijn. Vreemd genoeg ben ik dat nieuws nog niet tegengekomen in onze vlijtige dagbladen. De volgende informatie zal de gehele wereld versteld doen staan. Iedere bewoner van onze aardkloot zal spreken over de unieke sportprestaties die twintig Nederlanders (10 uit Maastricht en 10 uit het Zuidhollandse Schipluiden) dagelijks verrichten.

In Maastricht wonen tien personen voor wie de fiets het vervoermiddel bij uitstek is. Dagelijks fietsen zij namelijk naar hun werkadres in Ridderkerk. Velen zouden verwachten dat er dan weinig tijd voor werken over zal blijven. Fout. Die tien personen doen er 15 tot 30 minuten over, kennelijk afhankelijk van de wind.

Overigens weten niet alleen de Limburgers zich snel te bewegen. In Zuid-Holland wonen tien personen die op de volgende Olympische Spelen veel gouden plakken in de wacht zouden kunnen slepen. Tien inwoners van Schipluiden gaan dagelijks op en neer naar hun werk in Maastricht. Zij doen dat in minder dan 15 minuten. De Schipluidenaren zijn dus sneller dan de Maastrichtenaren. Hoe doen zij dat? Volgens het CBS doen ze dat zonder vervoermiddel!

Nederland mag trots op zijn inwoners zijn die steeds weer de wereld versteld doen staan. Nederland mag ook trots op zijn CBS zijn. Zonder de in 1971 gehouden volkstelling hadden wij nooit geweten dat zowel Maastricht als Schipluiden tien wereldwonderen bezitten.

L.H.

„Voor een aantal artikelen moest helaas worden uitgegaan van de marktprijzen van de grondstoffen, hoewel voor het verbruik de prijzen van de bewerkte eindproducten relevant zijn. Als gevolg van de loonstijging tussen 1850 en 1910 zijn deze prijzen van eindproducten minder gedaald dan die van de grondstoffen waarop de berekening is gebaseerd”.

Hoe groot de prijsdaling voor voedings- en genotmiddelen ook geweest moge zijn, daartegenover heeft een prijsstijging gestaan van de overige consumptiegoederen en diensten, onder meer voor woning en kleding. De volgende aanhalingen uit het proefschrift van Dr. De Jonge kunnen ter adstructie worden aangevoerd 20):

„Aan huishuur werd omstreeks 1900 tweemaal zoveel uitgegeven als in 1850. In de tussenliggende jaren zijn in bepaalde perioden de huren gestegen, maar hoeveel de huren van door de arbeidende klasse bewoonde woningen over de gehele periode van 1850 tot 1914 zijn verhoogd, is niet na te gaan. Ondanks de geconstateerde toeneming van het aandeel van de huren in het totaal van de arbeidersgezinnen is hun huisvesting weinig of niet verbeterd. . . . In de sector dienstenverlening, waar de kosten in hoofdzaak bestaan uit loonkosten, is een prijsverhoging van dezelfde orde van grootte als de verhoging van het loonpeil waarschijnlijk te achten. . . .”.

Neemt men nu in aanmerking dat volgens de beschikbare gezinsbudgetten uit die jaren de gezinsuitgaven buiten de sector der voedings- en genotmiddelen gemiddeld 30 procent 21) van de totale bestedingen hebben uitgemaakt, dan is de op grond van de Engelse reeks geconstateerde algemene daling met 10 procent tussen 1870 en 1900 althans niet in tegenspraak met het schaarse beschikbare statistische materiaal uit Nederlandse bronnen.

Ontwikkeling van de reële lonen

Uit de in de inleiding gemaakte opmerkingen kan men reeds afleiden dat bij het maken van gevolgtrekkingen ten

aanzien van de welvaartstoename der betrokken werknemerscategorie het nodige voorbehoud moet worden gemaakt. Opgemerkt werd dat in principe indexcijfers van lonen en prijzen alleen dan tot indices van reële lonen kunnen worden gecombineerd, indien zij begripsmatig op elkaar zijn afgestemd 22). Hiervan kon echter bij een tot 1870 teruggaande vergelijking niet volledig sprake zijn.

In kolom 5 van het tabellarisch overzicht is de reële loonsverbetering door middel van indexcijfers weergegeven. Houdt men alle genoemde restricties in het oog en rekent men met ruime marges dan is de gevolgtrekking gewettigd dat de nominale nettolonen in de nijverheid sedert 1870 56 maal zo hoog zijn geworden, dat daarentegen de prijzen het negenvoudige van het niveau van 1870 hebben bereikt en dat derhalve de reële lonen van de betrokken werknemers thans ongeveer het zesvoudige van die in 1870 bedragen.

Bepert men zich wat betreft de reële loonsverbetering tot het tijdvak 1900 - 1974 dan kan een vergelijking worden gemaakt met de toeneming van het nationaal inkomen in constante prijzen per hoofd van de bevolking, welke reeks een maatstaf vormt voor de welvaartstoename 23).

Er blijkt een grote mate van overeenstemming te bestaan tussen de cijfers van de Nationale Rekeningen en die in kolom 5 van de bij dit artikel behorende tabel. Het nationaal inkomen — uitgedrukt in indexcijfers op basis 1970 = 100 — loopt in de genoemde periode van 74 jaar op van 30 naar 109, derhalve een toeneming met de factor 3,6. Het reële loon — uitgedrukt in indices op basis 1970 = 1 — stijgt van 1,7 naar 6,0, wordt dus 3,5 maal zo hoog. In de jaren twintig van deze eeuw geven beide reeksen een vrijwel ononderbroken stijging te zien; in de jaren dertig treedt bij beide enige daling op. Na 1947 wordt de stijgende lijn slechts in enkele jaren onderbroken.

Voor alle verstreckte cijfers geldt dat de welvaartstoename is gedefinieerd als: stijging van de lonen, gecorrigeerd voor het prijsverloop van de gezinsconsumptie, c.q. stijging van het nationaal inkomen in constante prijzen. Er zijn echter nog tal van voorzieningen in het leven geroepen die de maatschappelijke situatie voor de loontrekkenden gunstig hebben beïnvloed en welke niet in de cijfers tot uitdrukking konden worden gebracht. Men denke slechts aan de sterke verkorting van de wekelijkse arbeidsduur, het ontstaan en de uitbreiding van sociale verzekeringen, waarbij in een aantal gevallen de premielast geheel of gedeeltelijk voor rekening van de werkgever komt, de uitbreiding en de verbetering van het onderwijs, de bouw van woningwetwoningen enz.

Daartegenover dient in aanmerking te worden genomen dat in de 19e eeuw veel werkzaamheden binnen de gezins-huishouding werden verricht (bijv. het maken en verstellen van kleding, het inmaken van groenten enz.), welke direct bijdroegen tot de materiële welvaart der gezinnen. Ten dele zijn dergelijke werkzaamheden naderhand naar het bedrijfsleven afgestoten, zodat deze bijdrage in betekenis is afgenomen.

J. van der Spek

18) Deze daling zal in nauw verband hebben gestaan met de toen getreden grote landbouwcrisis. Dr. I. J. Brugmans zegt hierover onder andere: „De prijs van Groninger tarwe, die in de jaren 1871-1880 gemiddeld f. 10,98 per hectoliter had bedragen, was in de jaren 1893-1895 tot f. 4,50 gezonken. Andere agrarische produkten werden in de val meegesleept: bonen, erwten, aardappelen, suikerbieten; wel was de prijsdaling hier minder steil dan bij de granen”. In *Paardenkracht en Mensenmacht*, 's-Gravenhage, 1961, blz. 289.

19) Blz. 292, 435.

20) Blz. 292 en 293.

21) Berekend uit de door Prof. Brugmans gepubliceerde gezinsbudgetten (*De arbeidende klasse*, blz. 160); voorts De Jonge a.w. blz. 290, 434-435. Hetzelfde percentage kan worden afgeleid uit het genoemde rapport betreffende de arbeidsvoorwaarden in Arnhem.

22) Zie ook het artikel „Ontwikkeling van reële inkomens uit dienstbetrekking, oktober 1964 - oktober 1968” in de *Sociale maandstatistiek*, januari 1969.

23) *Nationale rekeningen*, 1974, tabel 52, kolom 7.

Stagnerende ruimtelijke ordening (I)

Beleidsfacet ruimtelijke inrichting 1)

Ja, mach nur einen Plan
Sei nur ein groszes Licht!
Und mach dann noch 'nen zweiten Plan
Gehn tun sie beide nicht.
(Brecht, Dreigroschenoper)

PROF. IR. N. A. DE BOER*

Ruimtelijk beleid stuit op een aantal onvolkomenheden in de wetgeving terwijl ook de planvorming in de praktijk te wensen overlaat. Tien jaar na het in werking treden van de Wet op de ruimtelijke ordening is het nog steeds niet zo dat de overheid voldoende greep heeft op de ruimtelijke ontwikkeling door middel van nota's, structuurschema's en plannen van ruimtelijke ordening. Plannen blijken snel te verouderen, hele legers zijn bij het ontwerpen direct en indirect betrokken en de tijd van voorbereiding wordt langer. Plannen blijken moeilijk op hun positieve en negatieve verdiensten te beoordelen; zijn daardoor en omdat ze vaak zo verschillend van karakter en opzet zijn, moeilijk te vergelijken en op hun onderlinge samenhang te toetsen. Plannen blijken vaak te ontbreken in gevoelige gebieden, zoals in binnensteden en waardevolle landschappen. Veel bouwactiviteiten vinden plaats zonder dat er stedenbouwkundige plannen aan te pas komen.

De doeltreffendheid en de doelmatigheid van het ruimtelijk beleid in het algemeen en de planvorming in het bijzonder staan hier ter discussie. Ik bepaal mij tot de hoofdlijnen: ik zal proberen knelpunten te signaleren en een aanduiding - meer niet - te geven voor een verbetering.

Het is niet mijn bedoeling in te gaan op de kwaliteit van de architectonische, stedenbouwkundige en landschappelijke vormgeving, hoewel die zeker samenhangt met mijn onderwerp: het technisch functioneren van de ruimtelijke ordening. Evenmin betrek ik de kwaliteit en de alertheid van bestuurders en ontwerpers in mijn beschouwingen.

De incidentele en eenzijdige aanpak van ruimtelijke problemen doorkruist de planvorming zodanig, dat deze ernstig belemmerd wordt, onevenredig veel tijd en energie kost. Ad-hoc-oplossingen staan een redelijke heheersing van de kwaliteit van de gebouwde omgeving in de weg. Ruimtelijk beleid eist een planmatige benadering.

Hiervoor viel het woord planvorming. Het is wellicht nuttig dat ik op dat begrip nader inga. Onder planvorming versta ik het geheel van activiteiten dat leidt tot een plan van ruimtelijke ordening. Het gaat dan om besluitvorming door de bestuurders en het ontwerpen door deskundigen. Bij besluitvorming denk ik ook aan de beïnvloeding van de beleidsbeslissing zoals dat gebeurt bij inspraak. Bij medezeggenschap of zelfbeschikking van bewoners wordt de rol van de gekozen bestuurder als opdrachtgever zelfs gedeeltelijk of geheel door anderen overgenomen.

Ontwerpen is een multidisciplinaire bezigheid. Het is meer dan ruimtelijke, stedenbouwkundige of landschappelijke vormgeving. In ontwerpgroepen moeten ook creatieve bijdragen uit sociale, fysisch-geografische, bestuurlijk-juridische, civiel-technische en economische kennisgebieden tot gelding komen.

Een plan van ruimtelijke ordening, dus ook een stedenbouwkundig plan, is geen objectief technisch werkstuk, dat vanuit een gegeven uitgangssituatie met kennis van ontwikkelings-tendenties kan worden opgesteld door deskundi-

gen. Deze werken binnen een politiek bestuurlijk kader. Het plan van ruimtelijke ordening is dan ook te karakteriseren als een beleidskeuze, waarbij in de besluitvorming (door bestuurders) de adviezen van de deskundigen (de ontwerpers) worden afgewogen tegen stromingen in de samenleving. Dat is ook de reden dat het begrip planvorming, het tot stand brengen van een plan, zowel ontwerpproces als besluitvorming omvat.

De Wet op de ruimtelijke ordening trad in werking op 1 augustus 1965. Ze bevatte goede uitgangspunten voor een samenhangend beleid op elk beleidsniveau en voor een integratie van het beleid op de verschillende niveaus. Maar de wet bood geen waarborgen voor een overzichtelijk en inzichtelijk beleid en in het Besluit op de ruimtelijke ordening werden de mogelijkheden van de wet niet voldoende uitgewerkt.

Een aantal knelpunten wil ik in vier achtereenvolgende artikelen in ESB aan de orde stellen. Ze betreffen:

- 1. de specifieke moeilijkheden van het beleidsfacet ruimtelijke inrichting;*
- 2. het falen van de rangorde van plannen: het stelsel waarbij rijksnota's, streekplannen, structuurplannen en bestemmingsplannen in afnemende abstractie de inrichting van het grondgebied beheersen;*
- 3. de onduidelijkheden bij het vaststellen van het planniveau, d.w.z. de mate van planologisch ingrijpen op de verschillende beleidsniveaus, rijk, provincie en gemeente, en de onduidelijkheid over de eisen met betrekking tot de afbakening van het plangebied;*
- 4. de geringe inzichtelijkheid van plannen op zich zelf en van hun onderlinge samenhang alsmede plantechnische onvolkomenheden en het ontbreken van eenvormigheid bij de presentatie van plannen van ruimtelijke ordening.*

Ruimtelijke ordening houdt zich bezig met de inrichting van het grondgebied. Met een bepaalde bedoeling: „Ruimtelijke ordening is het zoeken naar en tot stand brengen van de best denkbare wederkerige aanpassing van ruimte en samenleving, zulks ter wille van die samenleving” 2).

In het ruimtelijk beleid, het bedrijven van ruimtelijke ordening door de overheid, tracht die overheid de ruimtelijke, waaronder de stedenbouwkundige, gevolgen te beheersen van ontwikkelingen in zeer uiteenlopende sectoren van

* De auteur is buitengewoon hoogleraar stedenbouwkundige ontwerpen aan de Technische Hogeschool Delft.

1) De „Commissie voorbereiding onderzoek toekomstige maatschappijstructuur” noemt in haar rapport van 1970 de volgende beleidsfacetten: 1. internationale verhoudingen; 2. welvaartsbevordering en -verdeling; 3. ruimtelijke inrichting; 4. wetenschap en technologie; 5. maatschappelijk en cultureel welzijn.

2) Deze definitie is ontleend aan het rapport *Bestuursorganisatie bij de kabinetsformatie 1971*. In het algemeen wordt de uitvoering in de zin van bouw en aanleg niet begrepen in de term ruimtelijke ordening. *Ruimtelijke inrichting* (zie ook 1)) omvat voorbereiding en uitvoering. Als de overheid ruimtelijke ordening bedrijft is dat *ruimtelijk beleid*.

het maatschappelijk leven 3). Het aantal activiteiten die op een of andere manier beslag leggen op ruimte is bijzonder groot.

Tekortschielen van bevoegdheden

De moeilijkheid voor het voeren van een beleid van ruimtelijke ordening is, dat de greep van de overheid op elk beleidsniveau op de ontwikkelingen in verschillende sectoren sterk uiteenloopt. Een plan van ruimtelijke ordening beoogt op planologisch gebied een integratie van activiteiten en processen binnen die verschillende sectoren. De overheid kan een plan echter slechts gedeeltelijk waarmaken. Ze heeft geen zekerheid dat anderen de rest van het plan invullen en dat kan activiteiten betreffen die van betekenis zijn voor het plan, soms van doorslaggevende betekenis. Het nut van het overheidsingrijpen kan dan uiterst twijfelachtig worden.

Een plan van ruimtelijke ordening speelt als integratieplan in op de verwachting, dat bepaalde activiteiten en processen stimulerend zijn voor andere of deze juist belemmeren. Niet alle activiteiten en processen behoeven invloed uit te oefenen op alle overige, maar er is wel een zodanige wederzijdse beïnvloeding en samenhang dat bepaalde ontwikkelingen, of het achterwege blijven daarvan, doordat de overheid er onvoldoende zeggenschap over heeft, het succes van overheidsingrijpen op andere terreinen belemmert of teniet doet.

De mogelijkheid regelen op te treden bij de woningbouw is aanzienlijk groter dan bij het tot stand brengen van de juiste voorzieningen op de juiste plaats. Binnen de voorzieningen heeft de overheid veel meer greep op de aanleg van sportvelden of de bouw van scholen dan op de stichting van winkels.

De invloed die de overheid op de aanleg van wegen en spoorwegen kan uitoefenen is aanzienlijk groter dan die op het stichten of verplaatsen van bedrijven. De overheid moet zich wat het laatste betreft in feite beperken tot het aanbieden van gunstige condities, ruimtelijke en financiële, terwijl juist de kwalitatieve en de kwantitatieve ontwikkeling van de welvaartsbronnen vaak een essentiële factor voor de maatschappelijke ontwikkeling vormen.

Het achterblijven of achterwege blijven van werkgelegenheidsobjecten kan alle verwachtingen over de ontwikkeling van een strek op losse schroeven stellen. Als winkels of andere commerciële instellingen niet of niet tijdig gereedkomen, kan dat grote schade berokkenen aan het woonmilieu. Maar de overheid staat vaak machteloos, ook al kan ze condities tot stand brengen in de zin van het beschikbaar stellen van gunstig gelegen percelen, de aanleg van terreinen, de uitbouw van de sociaal-culturele en de verkeersinfrastructuur, het verstrekken van subsidies.

Het effect van voorinvesteringen is niet altijd te voorspellen, maar als bestuurders wat dat betreft mikken op zekerheid spannen ze het paard achter de wagen of belanden ze in een vicieuze cirkel. De spoorlijn zal worden aangelegd als het vervoersaanbod dat rechtvaardigt, dat kan als de industriële ontwikkeling voorspoedig is, en dat is weer afhankelijk van de spoorlijn.

Onevenwichtigheid treedt niet alleen op omdat de overheid voor de ruimtelijke ontwikkeling op essentiële punten afhankelijk is van beslissingen van derden. Binnen het beleid kunnen bovendien tegenstrijdige doeleinden worden nagestreefd. Korte-termijnoplossingen behoeven niet te passen in lange-termijnbeleid, maar zijn politiek vaak aantrekkelijker. Bevoegdheden worden niet steeds ten volle benut.

Het volkshuisvestingsbeleid kwam herhaaldelijk in conflict met het ruimtelijk beleid. Bij de noodzaak grote aantallen woningen te bouwen, kon de overheid niet altijd kieskeurig genoeg zijn met betrekking tot de keuze van de bouwplaats. Ook economisch beleid bleek ruimtelijk beleid herhaaldelijk te kunnen doorbreken. Een standaardvoorbeeld is Shell-Moerdijk. Op lager niveau bleek het gemakkelijk een streekplan ter zijde te schuiven bijv. ten behoeve van

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven. **Wij leveren ook :**

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

een veilingcomplex: een stuk landschapsbederf waar landschapsverbetering in de bedoeling van het plan had gelegen. Op gemeentelijk niveau: een terrein bestemd voor bejaardenhuisvesting werd vlot ter beschikking gesteld van een (regionale) supermarkt toen bleek dat het bedrijf ook in buurgemeenten terreinverkenningen verrichtte.

De complementariteit van het bestuur, waarbij nationaal, provinciaal en gemeentelijk beleid elkaar aanvullen, liet veel te wensen over. De bestrijding van de suburbanisatie werd door stedelijke gemeenten niet doeltreffend gesteund en door landelijke aan de laars gelapt. Dat laatste kon onder meer door de toewijding van Rijkswaterstaat en provinciale waterstaten die voor een uitnemende ontsluiting van vele platte-landskernen zorgden.

Met andersoortige zorgen kampen gemeentebesturen die verzuimden bestemmingsplannen in de bebouwde kom vast te stellen en daardoor nauwelijks greep hebben op de ontwikkelingen. Als bijvoorbeeld tegen de zin van bewoners en bestuurders grote supermarkten moeten worden toegelaten, kunnen die de aantrekkelijkheid van het straatbeeld aantasten, de buurt met extra verkeer belasten, een onevenredige aanslag doen op de beschikbare parkeerruimte en de ondergang van kleinere winkels in de buurt bewerkstelligen. Maar ze kunnen ook voor aangrenzende buurten eventuele plannen onkrachten doordat ze de ontplooiing van een wijkcentrum en dus de verzorging van de bewoners geweld aandoen.

De overheid is verantwoordelijk voor een integraal ruimtelijk beleid; als de integrale aanpak verstoord wordt, heeft dat onder het oplopen van renteverliezen ernstige gevolgen voor het functioneren van de samenleving. Maar hoe kan zij die verantwoordelijkheid waarmaken, als zij in hoge mate afhankelijk is van activiteiten waartegenover zij slechts een afwachtende houding kan aannemen?

Stel dat een passief beleid mogelijk is. Dan treedt de overheid slechts corrigerend op: als de zaken dreigen mis te lopen, grijpt ze in. Dat wil zeggen, ze kan alleen knelpunten wegnemen als het zaken betreft, waarin zij voldoende bevoegdheden heeft: ze zal vaak met lege handen staan. Bovendien, de overheid moet in staat zijn knelpunten zeer tijdig te voorzien wil ze niet achter de feiten aanhollen. Een dergelijke passief beleid is niet houdbaar: het achteraf kanaliseren van ontwikkelingen is niet mogelijk.

Bij een actief beleid ligt de nadruk op het verwezenlijken van politiek-bestuurlijke doeleinden en in het kader daarvan het uitvoeren van een planologisch of stedenbouwkundig programma. Daarbij wil het bestuur allerlei ontwikkelingen met hun nevenontwikkelingen in onderlinge samenhang in

3) De „Commissie voorbereiding onderzoek toekomstige maatschappijstructuur“ (1970) hanteert het begrip *sector*. Het betreft de uiteenlopende onderwerpen van overheidszorg met betrekking tot de maatschappelijke ontwikkelingen.

goede banen leiden. De formulering wijst op een procesmatige aanpak waarbij keer op keer op onvoorzijne ontwikkelingen moet worden ingespeeld. De bevoegdheden om op het juiste ogenblik adequaat in te grijpen, zijn echter zo onevenredig over de verschillende sectoren verdeeld, dat een evenwichtig beleid vrijwel onmogelijk wordt. Men moet daarbij voor ogen houden, dat belangengroepen die vaak een overheersende invloed hebben in de verschillende sectoren doeleinden kunnen nastreven die niet passen in het overheidsprogramma.

Verantwoordelijkheden en bevoegdheden

In het algemeen leidt het gebrek aan bevoegdheden van de overheid tot onzekerheden in de planvorming. Daarbij komt, als extra verstovende factor, dat de ruimtelijke ordening gekweld wordt door onevenredigheden binnen de beleidsvoering. Op rijks- en gemeentenniveau corresponderen verantwoordelijkheden, bevoegdheden en financiële middelen niet geheel, en op provinciaal niveau kan men zonder meer van een wanverhouding spreken. Deze problematiek wordt wel onderkend, maar het is zaak na te gaan wat er aan de hand is 4). Op rijksniveau is het vooral het gebrek aan coördinatie waardoor de ruimtelijke ordening in de verdrukking kan komen.

Bij het autonome ingrijpen in de ruimtelijke inrichting vanuit de verschillende ministeries bleek het ontbreken van een integratiekader een ernstig gemis. *De tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* kon niet in deze lacune voorzien. In de eerste plaats droeg zij zelf de sporen van te grote departementale onafhankelijkheid en in de tweede plaats was zij blijkbaar toch te vrijblijvend om de minister van Ruimtelijke ordening in staat te stellen doeltreffend te coördineren. Hoe moeilijk de coördinatie was voor deze bewindsman blijkt wel uit het feit dat zijn eigen volkshuisvestingsbeleid herhaaldelijk zijn planologisch beleid doorkruiste. Men kan verder moeilijk beweren dat de Rijksgebouwdienst, ook onder deze minister werkend, zich veel aan planologische of stedenbouwkundige overwegingen gelegen liet liggen. Integendeel, de situering van rijksgebouwen roept meer verbazing dan instemming op: grote kantoorgebouwen die woonbuurten geweld aandoen, kantoorgebouwen in eenzijdige groepen, los van het stedelijk gebeuren, grote kantoorgebouwen zonder kans op redelijke openbaarvervoeraan sluitingen.

De eigen verantwoordelijkheden van Verkeer en Waterstaat voor wegenplannen en openbaar vervoer maar ook voor de ruimtelijke inrichting van de IJsselmeerpolders, van Economische Zaken voor de tracering van boven- en ondergrondse leidingen en ontwikkeling van de werkgelegenheid, van Landbouw en Visserij voor de ruilverkavelingen, maar ook via taken van onder meer Staatsbosbeheer voor vormen van landinrichting van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk voor recreatieobjecten werden slecht gecoördineerd.

In de periode die wij overzien, kwam overigens een grote verbetering tot stand door het instellen van de procedure van de planologische kernbeslissing, die waarborgen biedt voor een uitgebreide planologische beoordeling van sectorale plannen op rijksniveau 5). Maar met nadruk wijs ik erop, dat deze beoordeling in de lucht blijft hangen als een integraal toetsingskader ontbreekt. Want de ruimtelijke inrichting van ons land is niet de optelsom van wat vanuit de verschillende sectoren als noodzakelijk en wenselijk wordt gepresenteerd.

De ruimtelijke aanspraken vanuit elk facet en elke sector moeten passen in een groter geheel. In de Wet op de ruimtelijke ordening ontbreekt echter het begrip nationaal plan 6). De wetgever ging ervan uit dat een formeel vast te stellen plan op rijksniveau niet in het belang was van een flexibel en slagvaardig beleid. Maar het begrip plan houdt niet meer in dat de toekomst star wordt vastgelegd. Ook bij een pro-

cesmatige benadering van de ruimtelijke ordening kunnen we plannen niet ontberen in die zin dat we steeds de vraag naar ruimtelijke samenhangen onder ogen moeten kunnen zien. Dat is alleen al nodig om de zo uiteenlopende claims op ruimte te toetsen. Ook is het noodzakelijk om een overzicht te verkrijgen van rijksbeleid van ruimtelijke ordening en voor een zinvollere wisselwerking met het provinciale en gemeentelijke beleid.

Voor de ruimtelijke verwickelingen van activiteiten en processen in allerlei sectoren van het rijksbeleid moet de *Derde Nota over de ruimtelijke ordening in Nederland* het planologische referentiekader bieden. We zullen nu nagaan onder welke omstandigheden provincie en gemeente ruimtelijk beleid moeten voeren.

Bij de provincie is het al heel duidelijk, dat de verantwoordelijkheden die de Wet op de ruimtelijke ordening suggereert, niet worden gedekt door bestuurlijke bevoegdheden of financiële middelen. Regionale projecten zoals landschapsreconstructie met voorzieningen voor recreanten kunnen door de provincie zelf niet tot stand worden gebracht.

De onderkende noodtoestand op dit gebied in de verstedelijkte gebieden in Zuid-Holland heeft niet geleid tot een doeltreffende aanpak. Hoewel de provincie verwijten treffen, kan zij maar gedeeltelijk verantwoordelijk worden gesteld voor het feit dat er geen schot zit in de ontwikkeling van wat typisch provinciale projecten hadden moeten zijn, als 's-Gravenwoude en Midden-Delfland.

De aanleg van regionale wegen is een van de weinige uitvoerende taken van de provincie in het vlak van de ruimtelijke inrichting. Maar de afhankelijkheid van aan spelregels gebonden rijksuitkering beperkt haar vrijheid geheel. Het is volstrekt onmogelijk dat de provincie voor wegen bestemde gelden zou aanwenden voor regionale raillijnen als zij ten behoeve van een goede ontwikkeling van vervoer en verkeer daaraan de voorkeur zou geven.

Het is niet overdreven te zeggen, dat de provincie voor de verwezenlijking van haar ruimtelijk beleid vrijwel geheel van de welwillende, ongecoördineerde medewerking van rijk en gemeenten afhankelijk is. In dit verband herinner ik er aan dat de goedkeuringsbevoegdheid die gedeputeerde staten hanteren met betrekking tot gemeentelijke bestemmingsplannen nauwelijks waarborgen inhoudt voor de uitvoering van het provinciaal beleid. Het helpt vrijwel alleen

4) Voor de drie beleidsniveaus wordt een betere onderlinge afstemming van verantwoordelijkheden, bevoegdheden en financiële middelen bepleit in de toelichting bij het concept van de Wet op de reorganisatie van het binnenlands bestuur.

5) De regering heeft een bijzondere procedure in het leven geroepen: a. voor beslissingen en standpuntbepalingen over hoofdlijnen en beginselen die van belang zijn voor het nationaal ruimtelijk beleid; b. voor beslissingen over concrete beleidsplannen die van belang zijn voor het nationaal ruimtelijk beleid en afwijken van de vastgestelde hoofdlijnen en beginselen. De procedure voorziet in overleg van het rijk met provincies en gemeenten, waarna een beleidsvoornemen aan inspraak onderhevig is. Van de definitieve beslissing wordt mededeling gedaan aan de Tweede Kamer die drie maanden tijd krijgt om zich ermee te bemoeien. De planologische kernbeslissing zal in de streek-, structuur en bestemmingsplannen moeten doorwerken. Aan de procedure van de planologische kernbeslissing zijn of worden onderworpen:

- structuurschema's voor verkeer en vervoer, scheepvaartwegen, vliegvelden voor civiel gebruik, elektriciteitsvoorziening, buisleidingen, waterhuishouding, drink- en industriewatervoorziening, landinrichting, militaire terreinen, woningbouw, later volkshuisvesting genoemd en zeehavens;
- structuurschetsen voor de verstedelijking en het landelijk gebied;
- nationale parken, nationale landschappen, de tweede nationale luchthaven, de Markerwaard en de Waddenzee.

6) In 1940 bracht een staatscommissie, die in 1938 was ingesteld, een ontwerp voor een nieuwe woningwet uit. Daarin werden de ideeën voor een nationaal plan uitgewerkt. Na de oorlog werden nationaal plan en streekplan bij de wet geregeld (1950), maar de animo om op rijksniveau een ruimtelijk plan op te stellen, werd gaandeweg minder. Het nationale plan kreeg geen plaats in de wet op de ruimtelijke ordening (1965).

Toegift

Met deze toegift beoog ik niet een opzienbarende zaak aan de orde te stellen, maar een doordeweeks geval. Het nastreven van verschillende doeleinden door de overheden is er verstrengeld met het probleem van korte-termijnoplossingen tegenover lange-termijnbeleid.

In het streekplan Rijn en Gouwe (1968) legde het provinciaal bestuur van Zuid-Holland vast welke taken Alphen zou vervullen voor de overloop van het Haagse stadsgewest. Het zou door nieuwe bedrijvigheid de functies van Den Haag-Leiden ondersteunen: het ging dus niet alleen om een woonfunctie. Voor Alphen zou het tevens een verhoging van het verzorgingspeil inhouden. Bij dit alles pasten goede verbindingen met Den Haag en daar voorzag het streekplan dan ook in. Het ging echter om verbindingen waarvoor het rijk de verantwoordelijkheid droeg: een nieuwe rijksweg 11, ook door Verkeer en Waterstaat gewenst, en een ambitieuze spoorlijn via Zoetermeer.

Immiddels had de provincie zelf de verbinding van Alphen met Amsterdam drastisch verbeterd. Een rante provinciale weg naar het Noorden gaf aansluiting op de rijksweg naar Amsterdam; alleen de laatste kilometers op Noordhollands gebied moest het verkeer over dorps- en plattelandswegen. Zo lag Alphen al heel wat gunstiger ten opzichte van Schiphol met zijn omvangrijke werkgelegenheid dan ten opzichte van Den Haag. De weg legde ten onrechte een stuk platteland open en trok veel doorgaand vrachvervoer aan (Rotterdam-Amsterdam).

Geen wonder dat „nuchtere cijfers“ uitwezen dat deze nieuwe weg spoedig in capaciteit te kort zou schieten. Bovendien kwamen veel verkeersongelukken voor. Waarschijnlijk inspireerde een plaatselijke verdubbeling tot een rijgedrag dat hier niet thuishoorde. Het voorstel was: verdubbeling over de volle lengte.

Deze verdubbeling is niet uitgevoerd, maar wel zijn inmiddels de belemmeringen op Noordhollands gebied weggenomen: een stuk nieuwe weg en een volwaardige aansluiting op de rijksweg.

De gevolgen: de verbindingen met Den Haag zijn nog steeds slecht, de oriëntatie op Schiphol en Amsterdam is uitsiekend, een plattelandsgedebied is rijp voor suburbanisatie; in Alphen vestigen zich Amsterdamse forensen, er komt meer doorgaand verkeer en een wegomleiding om Alphen is dan ook noodzakelijk.

Het verkeersbeleid was in strijd met het ruimtelijk beleid. De oplossing van verkeersproblemen op korte-termijn stond lange-termijn-beleid in de weg. Bovendien waren het verkeersproblemen op rijkswegen die ten onrechte op provinciale wegen werden aangepakt. Na de vaststelling van het streekplan was het planologisch beter geweest de verbinding naar het Noorden te verslechteren in plaats van verder te verbeteren. Maar een dergelijk voorstel wekt nog steeds de lachlust op.

negatief als de provincie bepaalde gemeentelijke ontwikkelingen in strijd met het provinciaal beleid wil afremmen. Dat het provinciaal bestuur in moeizame procedures gemeentebesturen op kan dragen structuur- of bestemmingsplannen op te stellen of aanwijzingen kan geven voor de inrichting van een bestemmingsplan blijkt in de praktijk een weinig doelmatig middel voor de verwezenlijking van regionale belangen.

De gemeente kan op tal van punten niet of nauwelijks een eigen beleid voeren, afhankelijk als ze is van doelmutteringen, verfijningsregelingen, subsidies en voorschotten. De uitkeringen staan niet op zich zelf: er zijn rijksspelregels en er is een, overwegend ambtelijke, toetsing door het rijk.

Het subsidiewezen belemmert een doeltreffend gemeentelijk beleid van ruimtelijke ordening. Het is slecht gecoördineerd en de afstand van het rijk tot de specifiek plaatselijke problemen is te groot voor algemene regelingen. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de voorwaarden voor rijkssubsidies bij het maken van de plannen belangrijker worden dan de behoeften van de gemeentelijke samenleving. De gemeentelijke democratische besluitvorming wordt op twee manieren ernstig belemmerd: in feite worden beslissingen genomen op een niveau waar ze niet thuishoren en de gemeente is niet meer in staat naar behoren eigen prioriteiten te stellen. Subsidies in verschillende sectoren zijn niet in omvang en tijd op elkaar afgestemd, waardoor een evenwichtige ontwikkeling en een samenhangend beleid in de knel raken.

Het geld dat nu onoverzichtelijk via allerlei kanalen voor een vastgestelde aanwending naar de gemeenten vloeit, kan beter rechtstreeks onverdeeld ter beschikking gesteld worden. Uiteraard moeten gemeenten dan groot genoeg zijn om lokale belangen te kunnen behartigen. Bovengemeentelijke projecten behoeven geen inzet te worden van gemeentelijke strijd: onderlinge concurrentie als het om aantrekkelijke instellingen gaat die het prestige verhogen, het afschuiven van verantwoordelijkheden als er minder gewenste zaken in het geding zijn. De provincie zal in staat moeten worden gesteld bovengemeentelijke belangen doeltreffend aan te pakken. Dat wil zeggen bindend voor de betreffende gemeenten.

Ruimtelijke planning en integrale planning

„De integrale planning stelt zich ten doel om tot een synthese te komen van de verschillende vormen van sectorplanning en facetplanning“ en daarvoor moet worden vastgesteld, dat ze „nagenoeg geheel ontbreekt in Nederland“, aldus de Commissie voorbereiding onderzoek toekomstige maatschappijstructuur in haar rapport van 1970. Planning moet in dit verband opgevat worden als „de wetenschappelijke beleidsvoorbereiding gericht op het bevorderen van een systematisch en consistent beleid“.

De Rijksplanologische Dienst hoopte in haar jaarverslag van 1972 al dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid zich met name een plaats zal kunnen verwerven door de bevordering van de integratie van de economische, ruimtelijke en sociaal culturele planning. Daarmee zal ruimtelijke ordening, zoals zal blijken, zeer gediend zijn.

Talrijke sectoren van het maatschappelijk leven hebben ruimtelijke aspecten: om uit verschillende categorieën een willekeurig voorbeeld te nemen: natuurbeheer, kustbeveiliging, monumentenzorg, volkshuisvesting, openlucht recreatie, industrievestiging en openbaar vervoer. Ruimtelijke inrichting vormt een facet en hoewel dit meer omvat dan ruimtelijke ordening mogen we plannen van ruimtelijke ordening facetplannen noemen en dat zijn per definitie integratieplannen.

De integratie binnen een facet is echter wat anders dan de integrale planning waarvan hiervoor geconstateerd wordt dat ze nagenoeg geheel ontbreekt. Dat geldt voor het rijk, maar ook voor provincies en gemeenten. Facetplanning staat nog in de kinderschoenen, al beschikken we al wel over een Centraal Planbureau, een Rijksplanologische Dienst en een Sociaal en Cultureel Planbureau. De Economische structuurnota bijvoorbeeld, is bij lange na niet een facetnota over welvaartsontwikkeling en -verdeling. De naam is zelfs bedrieglijk in zoverre dat de nota zich hoofdzakelijk beperkt tot de produktiekant van de industriële bedrijvigheid.

De moeilijkheid van de ruimtelijke ordening is dat het niet een toespitsing op de planologische problematiek kan zijn vanuit een integrale benadering. Die ontbreekt immers. Gebruik van terreinen en gebouwen is echter een uitvloeisel van activiteiten uit zeer veel sectoren van het maatschappelijk leven. Daarmee heeft ruimtelijke ordening dus raakvlakken. Om de ruimtelijke consequenties van activiteiten en processen te achterhalen, moet de kennis met betrekking tot de betreffende sectoren vrij diep gaan.

Het ontbreken van integrale planning, de „overmaat“ aan kennis die nodig is voor ruimtelijke ordening en het feit dat het facet ruimtelijke ordening integratiekaders tot stand brengt: rijksnota's en streek-, structuur- en bestemmingsplannen heeft ten onrechte tot de verwachting geleid dat ruimtelijke facetplanning in de plaats treedt voor integrale planning.

Het ruimtelijk beleid wordt echter overbelast als met name streek- en structuurplannen opgevat worden als algemene ontwikkelingsprogramma's. De leemten in de integrale be-

leidsvoering mogen niet worden afgewenteld op de ruimtelijke ordening: een streekplan beoogt een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma te zijn, en een structuurplan beoogt een globale indeling van het grondgebied te verantwoorden.

Het hoort tot de planologische folklore dat, vaak al bij de voorbereiding, ontwerpers van streek- en structuurplannen het verwijt krijgen dat ze de ontwikkeling onvoldoende vanuit economisch gezichtspunt bekijken. Er bestaat een sterke neiging in streek- en structuurplannen tevens economische ontwikkelingsprogramma's te zien.

Een meer geschakeerde benadering kwam van de Kamers van Koophandel en Fabrieken voor 's-Gravenhage, Delft en omstreken en Rijnland. Bij hun commentaar op de plandoelen voor het streekplan Zuid-Holland West stelden zij vast, dat het streekplan in toenemende mate het karakter van een algemeen ontwikkelingsprogramma kreeg. Maar, zo vonden ze, daarin kwam het economische facet er bekaaid af: dit vereiste ook op regionaal niveau een eigen plan. Dit lijkt vooralsnog niet in overeenstemming met de beperkte bevoegdheden van de provincie. Toch verdient het nu al aanbeveling dat in een afzonderlijk plan een regionaal sociaal-economisch beleid wordt uitgestippeld, zoals ook een sociaal-cultureel beleid in een plan moet worden vervat.

Toekomstig beleid

De bestrijding van de onevenwichtigheid in het ruimtelijk beleid zal niet kunnen leiden tot een volledige gelijkmatigheid van de overheidsinvloed binnen de verschillende facetten en sectoren van het maatschappelijk leven. Evenmin zal een situatie worden bereikt waarbij de overheid het geheel van facetten en sectoren zodanig onder controle krijgt, dat zij niet meer verrast kan worden door onvoorziene ontwikkelingen en inzichten. Verrassingen zijn niet te ondervangen, scenario's en computers ten spijt.

Niettemin, meer greep van de overheid op de gebeurtenissen is voor een doeltreffend en doelmatig ruimtelijk beleid vereist. De aanzet daartoe is aanwezig maar bescheiden, zoals in de voorgenomen verbetering van onteigening ten behoeve van de samenleving en het voorkeursrecht voor gemeenten bij aankoop van gronden en panden.

De interne investeringen van het bedrijfsleven en de beleggingen van pensioenfondsen en andere institutionele beleggers kunnen zozeer van betekenis zijn voor het welslagen van een beleid van ruimtelijke ordening dat in dit kwetsbare land beïnvloeding door de overheid niet kan worden gemist.

Misschien moeten we de selectieve investeringsregeling toejuichen als een eerste poging van de overheid om zich op dit gebied te mengen in de activiteiten van het bedrijfsleven en zich ter wille van de samenleving met vestigingsfactoren bezig te houden. De regeling is dan echter uiterst gebrekkig. Het is namelijk niet zo, dat de overheid in staat is investeringen zodanig te richten, dat bedrijven zich juist daar vestigen, uitbreiden of dochterondernemingen stichten waar dat voor de samenleving het beste uitkomt. De regeling werkt uitsluitend negatief en bestrijkt slechts een deel van het land. Ze beïnvloedt daar de investeringsbereidheid ongunstig, maar bevordert deze niet elders in eigen land 7).

De mogelijkheid van een totale beheersing van de ruimtelijke ordening door de overheid moeten we uitsluiten. Grotere invloed van de overheid op de ontwikkeling is echter wel nodig, al kan zij nooit de ambitie koesteren alle planologische processen in vaste banen te leiden.

Een vereiste is dat de overheid systematisch en gebundeld onderzoek laat verrichten naar de samenhangen in planologische processen opdat zij beter in staat is condities tot stand te brengen waarbij zo goed mogelijke vestigingsfactoren ontstaan voor de bedrijven en instellingen die zij onmisbaar en wenselijk acht.

In mijn verdere beschouwingen zal ik voor de ruimtelijke ordening bepleiten, dat het nationale beleid zich moet ken-

merken door indicatieve programmering, het plan op regionaal niveau (streekplan) gezien moet worden als ruimtelijk ontwikkelingsprogramma, het subregionale plan (intergemeentelijk structuurplan) als gefaseerde globale gebiedsindeling en het plan op lokaal niveau (globaal bestemmingsplan) als kader voor de feitelijke inrichting voor het grondgebied.

Een hoger beleidsniveau dient steeds een ruime marge te laten aan het eigen beleid van de daarop volgende overheid opdat de beslissingen steeds daar genomen worden waar ze thuishoren: voor de nationale problematiek in de kamers, de regionale in provinciale staten en de lokale in de gemeenteraad, bij de uitvoering met inschakeling van de direct betrokkenen. Op alle niveaus kan inspraak worden toegepast. Bij de uitvoeringsplannen en de uitvoering zullen de direct betrokkenen ingeschakeld moeten worden; dan moet een belangrijke plaats worden ingeruimd voor medezeggenschap en zelfbeschikking.

De wet op de reorganisatie van het binnenlands bestuur belooft een herverdeling van de taken van rijk, provincie en gemeente en bovendien zullen deze door eigen bevoegdheden en financiële middelen worden gedekt. In beginsel wordt hiermee de basis gelegd voor een doeltreffend en doelmatig planologisch beleid op de verschillende overheidsniveaus. Natuurlijk, er bestaat in provinciale en gemeentelijke kringen de nodige scepsis over de vraag hoever de nieuwe verdeling van verantwoordelijkheden, bevoegdheden en middelen zich zal uitstrekken. Met name bestaat er twijfel over de bereidheid van ambtelijke instanties op rijksniveau hun machtspositie in allerlei regionale en lokale aangelegenheden in te leveren.

Dézelfde wet voorziet in een algemeen beleidsprogramma voor provincie en gemeente in elke bestuursperiode. Ook in dit opzicht kan deze wet een stimulans zijn voor een duidelijk ruimtelijk beleid. Dan moeten deze programma's echter wel van een zodanige kwaliteit zijn dat de ruimtelijke componenten van het algemeen beleid eruit kunnen worden afgeleid.

Maar waarom moeten we op deze wet wachten? Talrijke gemeentelijke en provinciale besturen zijn er al toe overgegaan, hun beleidsvoornemens in een programma te presenteren. Ze zijn alleen nog niet steeds voorbeeldig: ze dragen vaak de sporen van de haast waarmee ze door de politieke groeperingen zijn samengesteld en in elkaar gepast. Er is bestuurlijke ervaring nodig voordat het beleidsprogramma een consistent pakket vormt. Bovendien moet wetenschappelijk onderzoek meer inzicht verschaffen in de onderlinge samenhang van activiteiten en van processen.

De algemene beleidsprogramma's zullen het in ieder geval gemakkelijker kunnen maken in elke beleidsperiode het gehele ruimtelijk beleid aan de orde te stellen en de geldende plannen aan de politiek-bestuurlijke inzichten te toetsen.

Op rijksniveau zal de overheid verder moeten gaan op de weg van de integrale planning. Daarbinnen zal de taak van de ruimtelijke ordening als onderwerp van facetplanning moeten worden afgebakend en dat geldt uiteraard ook voor de andere facetten.

N. A. de Boer

7) Het uitgangspunt voor de Wet op de Selectieve Investeringsregeling (1975) is de congestieproblematiek. Ze behelst de verplichting tot meldingen en gedifferentieerde heffingen alsmede het verlenen van vergunningen bij het stichten van gebouwen en installaties met meer dan één respectievelijk vijf miljoen gulden aan bouwkosten. De nadruk ligt op de vergunningen. Heffingen worden niet toegepast. De ministers van Economische Zaken en van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening beslissen of meldingen aanvragen tot vergunningen moeten worden en of vergunningen kunnen worden verleend. Tot bedragen aan f 10 mln. resp. f 50 mln. is de beslissingsbevoegdheid voor het Rijnmondgebied aan het openbaar lichaam Rijnmond „geattribueerd”. De Selectieve Investeringsregeling geldt voor Utrecht, Noord-Holland ten zuiden van Alkmaar, Zuid-Holland zonder Goeree-Overflakkee en delen van Gelderland.

Na Jamaica: attitudes m.b.t. het wisselkoerssysteem

PROF. DR. A. J. REITSMA

De afspraken van Jamaica van januari 1976 om te komen tot een hervorming van het internationale geldstelsel zijn voorafgegaan door vele voorstellen van internationaal-monetaire deskundigen. Ook na die afspraken blijft de discussie doorgaan. Dr. A. J. Reitsma, hoogleraar in de internationale economische betrekkingen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, behandelt in dit artikel de opinies van een aantal bekende experts. Hij besteedt daarbij vooral aandacht aan hun houding t.a.v. zwevende koersen, interventie en terugkeer naar een pariteitenstelsel.

De pogingen om in de jaren zeventig, onder auspiciën van het Internationale Monetaire Fonds (IMF), te geraken tot een hervorming van het internationale geldstelsel zijn, zoals bekend, uitgemond in de zogenaamde afspraken van Jamaica van januari 1976.

Een duidelijk overzicht van de daarbij gevolgde procedures en een beschrijving en evaluatie van de gestelde doelen en bereikte resultaten kan worden aangetroffen in een recent artikel in dit blad van Jager en Lanjouw 1). In het hierna volgende zal niet worden getracht een systematische analyse te geven van de huidige internationale monetaire problematiek. Het is slechts de bedoeling de opinies weer te geven van een aantal bekende experts. Het voornaamste aspect zal daarbij zijn hun houding t.a.v. zwevende koersen, interventie en terugkeer naar een pariteitenstelsel.

De hervormingspogingen begonnen in oktober 1971 met een verzoek tot rapportage aan de „Board of Executive Directors” van het IMF. In september 1972 resulteerde dit in een voorlopig rapport getiteld *Reform of the international monetary system*. Hierin werd veel aandacht geschonken aan „asset settlement”, d.w.z. dat het voor de Verenigde Staten niet langer mogelijk zou zijn betalingsbalanstekorten eenvoudig met dollars te vereffenen. Ook werd gesproken over het instellen van een „substitution account” opdat overtollige dollars bij het IMF zouden kunnen worden ondergebracht. Voorop stond de wens om de speciale trekingsrechten (SDR's) in een hervormd bestel een centralere plaats toe te kennen.

De hervormingspogingen werden voortgezet met het instellen van een voor de helft met ontwikkelingslanden bemand „Committee of Twenty” (juli 1972). Het eindrapport van deze commissie kwam gereed in juni 1974 en bevatte een „Outline of reform” waarin werd gepleit voor een stelsel van „stable but adjustable par values” alsmede een grotere betekenis van de SDR's. De pogingen van de Commissie van Twintig om te komen tot een blauwdruk voor een

hervormd geldstelsel strandden op ontwikkelingen als de oliecrisis en de wereldinflatie. Men zag in, dat hervormingen de evolutionaire weg zouden moeten volgen.

In september 1974, werd daarom een „Interim Committee” van de „Board of Governors” van het IMF ingesteld hetgeen de uiteindelijke afspraken van Jamaica in januari van dit jaar heeft voorbereid.

De resultaten van dit hervormingsoverleg worden wellicht het beste getypeerd door de titel van een recent artikel, „a titre personnel” geschreven door IMF-man T. de Vries: „Jamaica or the Non-Reform of the International Monetary System” 2). Kenmerkend zijn ook de woorden van J. J. Polak, economisch adviseur en directeur van de Afdeling Research van het IMF, die als volgt kan worden geciteerd 3):

„Contrary to some overly enthusiastic statements on the spot, Jamaica was *not* a turning point in international financial history. It was, rather, something like the final stop of a rather battered „Streetcar named Reform” with many of the passengers happy and relieved that they could get off after a ride which, for some of them at least, had lasted four and a half years”.

Duidelijk wordt ook door Polak samengevat hoever de in Jamaica overeengekomen „hervormingen” nog verwijderd zijn van de oorspronkelijke doelstellingen:

1. De poging om te komen tot een voor ieder acceptabel uniform wisselkoersstelsel moest worden opgegeven in ruil voor het recht van elk land om een eigen systeem te kiezen.
2. Pogingen om tot overeenstemming te komen omtrent voorzieningen inzake convertibiliteit en „asset-settlement” zijn gestrand.
3. Hetzelfde geldt voor de pogingen om te komen tot een stelsel van indicatoren om de noodzaak van aanpassing van de betalingsbalans te kunnen beoordelen.
4. Niets is gekomen van het regelen van de hoeveelheid internationale liquiditeiten.
5. De zogenaamde „link”, d.w.z. het leggen van een verband tussen het toewijzen van de SDR's en ontwikkelingshulp, is tussen wal en schip geraakt.
6. Van de vervanging van goud en/of reservevaluta's door SDR's is evenmin iets terechtgekomen. Dit betekent dat de doelstelling om speciale trekingsrechten een centrale rol te delen in een hervormd stelsel niet werd verwezenlijkt.

1) Drs. H. Jager en Drs. G. J. Lanjouw, Internationale Monetaire Hervorming, *ESB*, 14 juli 1976. Voor een meer gedetailleerde behandeling dan in deze inleiding wordt gaarne naar dit artikel verwezen.

2) Zie Foreign Affairs. *An American Quarterly Review*, april 1976. Dit voortreffelijke artikel geeft een uitgebreide analyse van de hervormingspogingen en gaat tevens uitvoerig in op de oorzaken van het falen van Bretton Woods alsmede het moeizaam functioneren van de Commissie van Twintig.

3) J. J. Polak, The Fund after Jamaica, *Finance and Development*, juni 1976. vol. 13, no. 2.

Het mag uit het bovenstaande duidelijk zijn dat ook in gezaghebbende kringen van het IMF de afspraken van Jamaica nauwelijks als hervormingen worden ervaren. In wenzen gaat het om een formele consolidatie van een in de praktijk gegroeide situatie. Van wat wel werd afgesproken, met name het loskoppelen van het goud en het op de vrije markt brengen daarvan, zegt Polak: „... gold has now become a commodity and a highly speculative commodity at that ...” en „We have yet to see — not over a few weeks but over a few years — how gold will fare as a reserve asset ...” 4). T. de Vries zegt hiervan: „The gold question remains basically unresolved and will continue to create problems” 5).

Intussen schijnt de filosofie te zijn dat stabiele wisselkoersen niet in de eerste plaats dienen te worden nagestreefd door interventie of deviezenmaatregelen maar „... by aiming at a stable domestic system” 6). De vraag rijst hierbij wat dan in de naaste toekomst de taken van het IMF zullen zijn. Wat betreft het Interim Committee ziet Polak daarvan als „... main and enduring function ... to survey the development of the world economic situation and the adjustment process” 7).

Tenzij dit wat sarcastisch is bedoeld, is het moeilijk in te zien wat een „enduring function” kan zijn van een „interim” commissie.

Het nieuwe artikel IV van de Fonds Overeenkomst geeft het IMF de plicht „... overseeing the international monetary system in order to ensure its effective operation...”. Het dient er tevens op toe te zien dat de leden de in dit artikel opgesomde verplichtingen nakomen. Die verplichtingen zijn echter weinig „hard”. Gezorgd moet worden voor „... orderly economic growth with reasonable price stability, with due regard to its circumstances...” en voor „... orderly underlying economic and financial conditions...”. De voornaamste verplichting is dat manipulatie van wisselkoersen of van het internationale monetair bestel, ten einde effectieve betalingsbalansaanpassing te verhinderen of ten einde oneerlijke concurrentievoorwaarden te scheppen, dient te worden vermeden. Ten slotte krijgt het Fonds de verplichting tot het vastleggen van de beginselen van „management” van wisselkoersen en wel ongeacht het wisselkoersstelsel dat wordt gehanteerd. Dit omvat derhalve meer dan alleen het neerleggen van richtlijnen voor het zweven. Meer dus dan alleen maar „managing the managed float” 8).

Als internationale instelling die extra kredieten kan verschaffen blijft het IMF uiteraard van belang. Volgens de Vries mag dit niet worden overschat. Bedroegen de middelen van het Fonds in 1948 nog 15% van de waarde van de wereldhandel, in 1977 zal dit volgens hem waarschijnlijk niet meer zijn dan 4% 9). Hierbij zij aangetekend dat de omvang van de wereldhandel als criterium voor de liquiditeitsbehoefte een omstreden zaak is.

Reacties op Jamaica

De onverminderde belangstelling voor de internationale monetaire problematiek weerspiegelt zich in de Princeton-serie „Essays in International Finance” waarin de laatste jaren vele opstellen zijn gewijd aan de nieuwe ontwikkelingen. Extra interessant is in dit opzicht het „essay” waarin een aantal bekende experts desgevraagd zeer kort na datum hun visie hebben gegeven met betrekking tot de resultaten van Jamaica 10). In het hierna volgende worden van Bernstein, Cooper, Kindleberger, Machlup, Roosa, Triffin en Williamson op summere wijze hun reacties weergegeven.

Edward M. Bernstein

Bernstein is van mening dat vanuit economisch gezichtspunt het bezwaar tegen het huidige stelsel niet is dat de

wisselkoersen fluctueren, doch dat de dollarkoersen voor enkele belangrijke valuta's té veel fluctueren. Zulke fluctuaties, zo stelt hij, kunnen niet het gevolg zijn van veranderingen in „underlying economic conditions” zoals verschillen in inflatie of in rentevoeten. Zij zijn volgens hem het gevolg van speculatieve kapitaalbewegingen veroorzaakt door verwachte wisselkoerswijzigingen. Volgens hem beïnvloeden zulke fluctuaties het handelspatroon in ongewenste richting. Oplossingen voor het door hem gesignaleerde probleem doet Bernstein niet aan de hand.

Richard N. Cooper

Cooper constateert dat de Jamaica Conferentie, na het besluit om het stelsel van flexibele wisselkoersen te formaliseren, alle moeilijke problemen van het in de praktijk „managen” van zulk een systeem onopgelost heeft gelaten. Hij gaat ervan uit dat landen van tijd tot tijd in de valutamarkt zullen willen interveniëren en acht het daarom nodig dat er voorzieningen worden getroffen voor het coördineren van de doeleinden en de techniek daarvan. Hij is van mening dat als regel „snelle” koerswisselingen moeten worden vermeden. Voorts wenst hij interventie in verband te brengen met nationale niveaus van reserves. Hij denkt hierbij aan een soort „buffer-stock management”.

Charles P. Kindleberger

Volgens Kindleberger moet internationale monetaire hervorming worden gezien als „a Darwinian process of gradual change”. Jamaica „... made a little progress along an evolutionary path where time is not important”. De Amerikaanse voorliefde voor vrije koersen geldt wellicht alleen zolang de dollar ondergewaardeerd is.

Fritz Machlup

Tekenend voor de reactie van Machlup is de titel van zijn bijdrage: *Between outline and outcome the reform was lost*. Hij herinnert eraan dat de kenmerken van een hervormd internationaal geldstelsel altijd zijn geweest een effectief aanpassingssysteem en internationale beheersing van de hoeveelheid internationale liquiditeit. Hij vindt deze doelstellingen — nog zo duidelijk aanwezig in de „Outline of Reform” — „conspicuously absent” in de Jamaica-afspraken. „The alleged objective of making the SDR the principal reserve asset is shown to be a sham”. Hij vreest dat de goudarrangementen, geheel tegen de bedoelingen in, de monetaire rol van het goud aan betekenis zullen doen toenemen. De rol van de SDR's blijft dan in de toekomst uiterst ondergeschikt.

Robert V. Roosa

Volgens Roosa betekent Jamaica een stap voorwaarts door het formaliseren van de reeds gegroeide flexibiliteit. Wel vindt hij teleurstellend dat na jaren van onderhandelen over de „spelregels” m.b.t. de aanpassing van de betalingsbalans „... Jamaica sidestepped those issues by placing present hopes on refurbished procedures rather than reinforced principles”. Dat het goud zijn monetaire positie gaat verlie-

4) J. J. Polak, op. cit., blz. 9.

5) T. de Vries, op. cit., blz. 602.

6) J. J. Polak, op. cit., blz. 8.

7) J. J. Polak: op. cit., p. 7.

8) Dit is de titel van een opstel van Wilfred Ethier en Arthur I. Bloomfield, *Essays in international finance*, oktober 1975, no. 112, Princeton University.

9) T. De Vries, op. cit., blz. 599.

10) Zie: Edward M. Bernstein et al., *Reflections on Jamaica*, *Essays in International Finance*, april 1976, no. 115, International Finance Section, Department of Economics, Princeton University.

zen acht hij twijfelachtig evenals de komende centrale rol van de SDR's. Tevens spreekt hij de vrees uit dat ongeduld m.b.t. de baten uit het Trustfonds zou kunnen leiden tot een „fateful use” van de geldscheppingsmogelijkheden van het IMF voor de dringend benodigde ontwikkelingshulp.

Robert Triffin

Triffin, die zich zeer veel jaren heeft beziggehouden met de hervormingsproblematiek is over Jamaica enigermate bitter. De titel van zijn bijdrage luidt: *Jamaica, major revision or fiasco?* Van de in het nieuwe artikel IV neergelegde afspraken omtrent wisselkoersen zegt hij: „Frankly, I find this text more worthy of a slapstick comedy than of a solemn treaty defining a new international monetary system”. Is dit nu een „major reform”? Ja, zegt Triffin, „It certainly reforms the Bretton Woods system most radically — by burying it”. Enigszins ironisch klinkt het wanneer hij zegt dat Jamaica de evolutie van het stelsel evenmin zal verhinderen als bijvoorbeeld de „Smithsonian”-overeenkomst dit heeft kunnen doen. Hij ziet de aanzet tot toekomstige hervormingen in twee richtingen. In de eerste plaats de rebellie van de ontwikkelingslanden die meer van de beschikbaar komende liquiditeiten voor zich zouden willen opeisen. Hij verwijst hierbij naar het rapport van de Tinbergen-Commissie (*Reviewing the international order*: RIO) en de debatten van de Noord-Zuid-Conferentie over Internationale Economische Samenwerking. In de tweede plaats noemt hij de ontwikkeling van regionale samenwerking en integratie, waarbij de dollar niet langer „centre of gravity” zal zijn. In Europa zouden het gewenste geïnstitutionaliseerde overleg, de stabiliserende interventies en de wederzijdse kredietverlening zeer worden vergemakkelijkt door een gemeenschappelijke munt. In de naaste toekomst verwacht hij ononderbroken „ad hoc” bilateraal en multilateraal overleg tussen vele landen en het ontstaan van „currency areas”.

John Williamson

Williamson vindt het een enorm voordeel van de Jamaica-afspraken dat er geen poging wordt ondernomen om terug te keren tot de „adjustable peg”. Het stelsel van „generalized managed floating”, zoals hij het huidige stelsel omschrijft, „... provides the crisis-proof adjustment mechanism that the Bretton Woods system lacked”. Het neemt volgens hem bovendien de belangrijkste bronnen van controverse in de internationale monetaire betrekkingen weg, zoals bijvoorbeeld het moeilijke punt van de symmetrie m.b.t. de verplichting tot aanpassing van de betalingsbalans. Bovendien, zegt hij, geeft een „status-quo”-diplomatiek weinig moeilijkheden, ofschoon men wellicht aldus de problemen voor zich uitschuift. Een nadeel van het huidige „nonsystem” vindt Williamson de grotere wisselkoersfluctuaties, die hij als „historical fact” bewezen acht, hetgeen volgens hem de handel nadelig moet beïnvloeden. Een ander nadeel acht hij het totale gebrek aan controle over de omvang van de internationale liquiditeiten. Ofschoon een voorstander van gestructureerde interventie — hij staat achter het nog ter sprake te brengen „reference rate proposal” van Ethier en Bloomfield — acht hij dit vooralsnog weinig haalbaar. Belangrijk vindt hij ten slotte, dat in Jamaica extra kredietfaciliteiten voor de ontwikkelingslanden werden geschapen.

Het is niet eenvoudig de meningen van de zes geciteerde experts te vergelijken. Ten dele gaat het hier om impliciete opvattingen. Allen zijn het erover eens dat Jamaica slechts een bestaande toestand heeft bevestigd en dat er t.a.v. een vermindering van de monetaire rol van het goud grote onzekerheid bestaat. Terwijl het Kindleberger mogelijk lijkt dat we verder evolueren naar een pariteitenstelsel (tenminste binnen valutablokken) en bij Machlup en Triffin ook een zeker heimwee naar een dergelijk stelsel valt te beluiste-

ren, lijken de overige auteurs vrede te hebben met een systeem van vrijere koersen doch wel gebonden aan spelregels. Het verst in de richting van vrij zeven gaat Williamson die achter de door Ethier en Bloomfield gesuggereerde regeling staat (8). Bij dit voorstel is een „clean float” altijd toegestaan. Wil men interveniëren dan moet men zich conformeren aan een „structure of reference rates” dat moet worden herzien „... at periodic pre-specified intervals through some defined international procedure”. Hieraan wordt de regel verbonden dat geen enkele centrale bank de eigen valuta zal verkopen met meer dan een vast percentage beneden zijn „reference rate” of zal kopen tegen een prijs die hoger is dan de „reference rate” plus een vast percentage.

Is interventie logisch en gewenst?

De Vries geeft een aantal redenen waarom van de hervormingsplannen van o.m. de Commissie van Twintig niets is gekomen. Hij noemt daarbij de grote omvang van de vergaderingen, een niet realistisch tijdschema en het verbergen van reële meningsverschillen. Men zou daaruit de conclusie kunnen trekken dat, indien het geheel maar beter was georganiseerd en de meningsverschillen wel naar buiten waren gebracht, men wel met een reële hervorming uit de bus had kunnen komen. Het is duidelijk dat zulk een hervorming toch nog een pariteitenstelsel tot uitgangspunt zou hebben gehad. Van zulk een stelsel zegt De Vries zelf dat het geen levensvatbaarheid heeft omdat het niet bestand is tegen fundamentele economische krachten zoals verschillen in inflatievoeten en veranderingen in de beschikbaarheid van oude en nieuwe grondstoffen.

Mede gezien het toenemende risico van speculatieve kapitaalbewegingen en de onwaarschijnlijkheid van frequente kleine pariteitswijzigingen in de praktijk toont De Vries zich thans dan ook een tegenstander van het pariteitenstelsel. Wisselkoersen moeten kunnen fluctueren. Hij gaat zelfs nog verder en waarschuwt tegen het gevaar dat het huidige stelsel zou kunnen onttaarden in een de-facto pariteitenstelsel, hetgeen speculatie en valutacrisis in de hand zou werken. Wie hieruit zou afleiden dat De Vries dan ook geen voorstander van interventie is, vergist zich. Immers, hij zegt van mening te verschillen met de meerderheid van de academische wereld en de Amerikaanse autoriteiten die zouden vinden dat men de wisselkoersen dan maar hun gang moet laten gaan. Hij is hier tegen, met het argument dat de wisselkoers, evenals de rentevoet, een instrument is van economische politiek dat dienstig kan zijn bij het bestrijden van inflatie en werkloosheid. Tevens zou volgens hem de wisselkoers instrument kunnen zijn bij doelstellingen zoals een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans ten bate van ontwikkelingshulp. Ten slotte zou de wisselkoers eveneens ten dienste moeten staan van het internationale betalingsbalans evenwicht.

Mij lijkt alleen de laatste doelstelling verenigbaar met het voorafgaande betoog waar de wisselkoers duidelijk de taak werd toebedacht om te zorgen voor het externe evenwicht. Het is logischer dat de wisselkoers zich aanpast aan de doelstelling ontwikkelingshulp dan dat hiervoor ruimte wordt geschapen via wisselkoerspolitiek. Is op de wens de wisselkoers te doen zorgen voor het externe evenwicht, doch die koers tevens te hanteren als instrument van binnenlandse economische politiek het Engelse spreekwoord van toepassing: „You cannot have your cake and eat it”? Het komt mij voor dat het moeilijk is om op logische gronden voor interventie te pleiten. Tenzij men aanneemt dat de overheid steeds beter weet dan de markt of dat deze een instabiel karakter heeft. Maar dan dreigt men af te glijden naar het de-facto pariteitenstelsel waar De Vries zo bang voor is.

Duidelijker vindt ik het standpunt van Cooper: „I take it for granted that governments will intervene from time to

time in the foreign-exchange markets" 11). Uitgaande van deze veronderstelling, waarbij in het midden wordt gelaten of dit al dan niet gewenst is, kan men begrip opbrengen voor zijn pleidooi om regels te stellen omtrent doeleinden en technieken voor zulke interventie. In deze filosofie past dan heel wel het eerder vermelde „reference rate proposal”, dat geen interventie bepleit, maar deze, zo die al plaatsvindt, wel wil regelen.

De Europesopese monetaire slang

Kindleberger heeft naar aanleiding van Jamaica opgemerkt dat „... the focus of attention is elsewhere, particularly on the decision of separate countries to stabilize their currencies...”. Hij noemt in dit verband de Europese monetaire slang. Triffin acht de „development of regional coöperation and integration in various parts of the world” heilzaam. Wij willen hier niet ingaan op de problematiek van valutagebieden in het algemeen, maar ons beperken tot het verschijnsel van de Europese slang.

Zoals bekend, is het in EG-verband met de monetaire eenwording via onderling vaste koersen niet erg vlot gelopen. Een aantal belangrijke lidlanden neemt niet deel aan het slangarrangement (Engeland, Frankrijk, Italië) terwijl de aanvankelijk (strakkere) Benelux afspraken inmiddels zijn vervallen. In het midden latend of het streven naar monetaire unie binnen de EG op zich zelf, onder de huidige omstandigheden, als wenselijk moet worden gezien, zijn er recentelijk geluiden te beluisteren die wijzen op onvrede met de slang als methode.

Zo zou reeds in juni 1976 de thesaurier-generaal, Dr. Oort, er zijn twijfels over hebben geuit of men thans op de goede weg is naar economische en monetaire unie binnen de EG. In een lezing voor het Engelse „Royal Institute of International Affairs” op 18 juni 1976 12) heeft Oort verklaard het minder gewenst te achten dat sommige landen van de Europese Gemeenschap samenwerken in een vrij nauw wisselkoersverband terwijl andere lidlanden binnen afzienbare tijd in dit opzicht geen enkele verplichting hebben. De slanglanden en hun overige EG-partners dreigen daardoor steeds meer uit elkaar te groeien. Het was volgens Oort gevaarlijk om, uitgaande van de gedachte dat de anderen zich te zijner tijd maar bij de slang moeten voegen, de slangformule als de enige weg te zien naar economische en monetaire unie. Aansluiting zou wel eens erg lang kunnen duren. Oort was er daarom een voorstander van om in de Europese Gemeenschap te komen tot een lossere algemeen verband van alle partners, inclusief de huidige slanglanden die als groep binnen dat meer algemeen verband zouden kunnen opereren. Aldus zou een monetaire splitsing tussen de lidstaten moeten worden voorkomen.

In *NRC Handelsblad* van 14 september jl. wordt Oort als volgt geciteerd: „Even belangrijk is wellicht de functie van de slang als de drijfveer voor monetaire discipline en anti-inflatoire politiek in de partnerlanden. Het afschaffen van de slang zou een wanhoopsgebaar betekenen, waarvan de schadelijke consequenties zich niet alleen zouden beperken tot het monetaire terrein”. Dit ruikt sterk naar motor-strategie d.w.z. de overtuiging dat indien men de koersen maar onderling vast zet de monetaire en economische eenheid daardoor wordt afgedwongen. Schrijver dezes is van een dergelijke strategie een overtuigd tegenstander. Hij acht het zeer de vraag of onder de huidige omstandigheden een klein „Bretton Woods” wenselijk moet worden geacht i.v.m. valuta-onrust ten gevolge van inflexibiliteit. Oort daarentegen is voorstander van „vastberaden en gecoördineerd gebruik” van interventie op de valuta-markt. Tijdelijke ongemakken van deviezenverlies en een belemmering van het economisch herstel moeten worden aanvaard in het belang van evenwichtige wisselkoersen in Europa 13).

Zuiver zweven: voor en tegen

Dat er sinds 1973 onverminderd wordt geïnterveneerd staat wel vast. Volgens een schatting van de Federal Reserve Bank in New York hebben de Centrale Banken van de Groep van Tien sinds 1973 voor ca. f. 350 mrd. geïnterveneerd. Voor de eerste helft van 1976 wordt het bedrag op ruim f. 95 mrd. geschat 14). Waar in hun hart veel „academische” economen toch voorstander zijn van een „clean float”, d.w.z. zweven zonder interventie, is het van belang te onderzoeken welke argumenten worden aangevoerd ten gunst van interventie.

Mikesell en Goldstein 15) laten de volgende motieven voor interventie de revue passeren.

a. In de eerste plaats kan worden gedacht aan „neutrale interventie” met als doel „... to smooth out irregularities in the movement of exchange rates caused by random and reversible factors...”, zonder dat trendbewegingen worden beïnvloed. Dit zou gevaard moeten gaan met een limiet aan de omvang van de interventie in beide richtingen binnen een bepaalde periode, bijvoorbeeld een maand en een maximale maandelijks verandering in de reserves. De oorspronkelijke reservepositie zou later weer dienen te worden hersteld. De vraag rijst hier onmiddellijk of „random” en „reversible” factoren door de autoriteiten altijd als zodanig zijn te herkennen.

b. Als tweede motief wordt genoemd interventie om het effect van politieke en economische „shocks” te absorberen. Gedacht wordt hier aan „shocks” met een tijdelijk effect. Het initiatief zou hier moeten uitgaan van landen waarvan de valuta onder druk staat, er zou een limiet moeten zijn m.b.t. de omvang en de duur van zulke interventie, maar de oorspronkelijke reservepositie zou niet behoeven te worden hersteld. Ook hier rijst de vraag van de beoordeling, in dit geval van de „tijdelijkheid”, van de „shock”-effecten.

c. Het derde motief om te willen interveniëren is: „Intervention to offset the effects of non-recurring events having a serious but temporary effect on the payment-balances”. Gedacht wordt hier aan natuurrampen, langdurige stakingen, misoogsten, oliecrises enz. Wat precies het verschil is tussen b. en c. wordt niet duidelijk. De schrijvers vestigen er terecht de aandacht op dat „non-recurring events” toch belangrijke consequenties kunnen hebben voor de langetermijnevenwichtskoers. Voorts stellen zij dat er voor een zekere periode een „plafond” zou moeten gelden voor de interventie, doch dat de reservepositie niet zou behoeven te worden hersteld.

d. Als vierde motief wordt besproken interventie om seizoen- en conjunctuurinvloeden te neutraliseren. Terecht stellen de schrijvers hier dat seizoeninvloeden door de valutamarkt kunnen worden voorzien. M.i. eveneens terecht stellen zij dat interveniëren om conjunctuurschommelingen op te vangen, gevaar zou opleveren voor het aanpassingsmechanisme,

e. Als volgend motief wordt genoemd uitgebreide interventie om koersen te handhaven die men in overeenstemming acht te zijn met „long-run basic balance”. Als argument hiervoor wordt wel aangevoerd dat depreciatie van de munt op korte termijn de lopende rekening

11) Op. cit., blz. 10.

12) Zie het verslag in *NRC Handelsblad* van 19 juni 1976.

13) Aldus het verslag van zijn rede bij de opening van het Rotterdamse filiaal van de Europartners Bank Nederland in de *Volkskrant* van 14 september 1976.

14) *Algemeen Dagblad*, 4 september 1976, blz. 15.

15) Raymond F. Mikesell en Henry N. Goldstein, *Rules for a floating-rate regime*, Essays in International Finance, no. 109, april 1975, International Finance Section, Department of Economics, Princeton University.

eerder ongunstig dan gunstig beïnvloedt en omgekeerd (de z.g. J-curve). Mikesell en Goldstein zijn door dit argument niet overtuigd. Zij wijzen erop dat speculanten hier een stabiliserende rol kunnen vervullen. Het draait hier om de vraag of de markt dan wel de monetaire autoriteiten de lange-termijnevenwichtskoers beter kunnen schatten: „We do not believe that past experience weights heavily in favour of the monetary authorities, even when they are free from political influences”.

f. Als zesde mogelijk motief voor interventie noemen de schrijvers het aanpassen van omvang of samenstelling van de officiële reserves. Gedacht wordt hier bijvoorbeeld aan dollar-overvloed. Zij constateren dat de oliecrisis aan dit probleem een einde maakte. De gehele problematiek van een teveel aan (bepaalde) reserves achten zij te ingewikkeld om in enkele simpele regels te vangen.

g. Ten slotte behandelen Mikesell en Goldstein interventie t.b.v. een gezamenlijk zweven of bij gekoppelde valuta's. Ten aanzien van het gezamenlijk zweven beperken de auteurs zich tot de mogelijke gevolgen van bijvoorbeeld het slang-arrangement voor andere valuta's. Die zijn neutraal als de interventie alleen in slang-valuta's geschiedt, doch behoeven dit niet te zijn indien bijvoorbeeld ook dollars worden aangewend. Met interventie m.b.t. een gekoppelde valuta hebben zij geen moeite zolang het een klein land betreft.

Mikesell en Goldstein komen tot de conclusie dat officiële interventie om korte-termijnschommelingen in de wisselkoers te matigen acceptabel is. Dit moet worden uitgevoerd met behulp van criteria die betrekking hebben op netto veranderingen in de officiële reserves. *Zij blijken voorts weinig te gevoelen voor interventie ten behoeve van doeleinden omschreven in c 1/m f.* Zij zijn het derhalve oneens met degenen, met name in academische kringen, die bij elke vorm van interventie een vraagteken zetten. De

laatsten geloven dat een stelsel van „clean floating” stabiliserende speculatie zal bevorderen. Zijn de onderliggende economische krachten stabiel, dan zal dit ook stabiele wisselkoersen opleveren, aldus deze opvatting. Vinden er verstoringen plaats, zoals een oliecrisis, dan zullen de wisselkoersen zich juist aan moeten passen. Bovendien wijzen de voorstanders van „clean floating” erop dat afwezigheid van interventie gemakkelijk kan worden gecontroleerd via mutaties in de officiële reserves, mits deze frequent worden gerapporteerd. Mikesell en Goldstein zijn het kennelijk met zulke academici niet geheel eens.

Slot

Met het bovenstaande is niet meer bedoeld dan een bescheiden poging tot het geven van een beknopt overzicht van de opinies van een aantal bekende experts over het huidige wisselkoersbestel. De strekking is uitsluitend informatief. Toch wil de auteur bij de geciteerde literatuur gaarne de kanttekening maken dat de ten gunste van interventie aangevoerde argumenten hem niet hebben kunnen overtuigen. Ongetwijfeld is de valutamarkt geen perfecte markt. Het blijft echter de vraag of kennis, inzicht en motieven van nationale monetaire autoriteiten bij het plegen van interventie die situatie verbeteren.

Tegelijkertijd moet echter worden gesteld dat het realistisch is om aan te nemen dat er in de praktijk wel geïnterveneerd zal blijven worden (Cooper 16)). Het wordt dan gewenst regels te stellen die moeten voorkomen dat men de wisselkoers voor concurrentiedoeleinden gebruikt of dat de verschillende landen met hun wisselkoerspolitiek doeleinden nastreven die elkaar niet verdragen.

A. J. Reisma

Waar de belangen van het bedrijfsleven en de bemoeiingen van de overheid elkaar kruisen, spelen de Kamers van Koophandel een belangrijke rol. Om een goed inzicht te krijgen in veel facetten van de huidige sociaal-economische samenleving is het voor een jong econoom aantrekkelijk, zijn loopbaan te beginnen bij een Kamer van Koophandel.

DE KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN TE ZWOLLE

is een officiële instelling van het regionale bedrijfsleven in Noordelijk Overijssel en de IJsselmeerpolders. Naast het bepleiten van de algemene economische belangen van het bedrijfsleven bij de overheid, geeft de Kamer voorlichting en advies over diverse facetten van economische bedrijvigheid: zij is daardoor de vraagbaak voor ruim 9000 ondernemingen.

Voorts heeft de Kamer tot taak de uitvoering van een aantal wetten, die betrekking hebben op onder meer het Handelsregister en de vestiging van bedrijven.

Bij onze Kamer is plaats voor een

jong econoom

die de secretaris van de Kamer terzijde zal staan.

GEBODEN wordt een aantrekkelijke, gevarieerde functie in een organisatie met 20 medewerkers, die het gehele veelzijdige werk van de Kamer raakt en die zal worden gehonoreerd overeenkomstig de betekenis ervan.

GEVRAAGD wordt een jong econoom, die met mensen kan omgaan, redactionele vaardigheid bezit, in staat is om leiding te geven en belangstelling heeft voor vraagstukken op het gebied van het economisch beleid, de planologie en het milieu.

Schriftelijke sollicitaties, vergezeld van een curriculum vitae, met exacte gegevens over opleiding, ervaring en eventuele tegenwoordige werkkring ziet de Kamer graag vóór 30 november aanstaande tegemoet. Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de selectieprocedure.

De secretaris van de Kamer is met genoeg bereid eventuele gegadigden telefonisch in te lichten over de inhoud en de betekenis van de functie.

Het adres van de Kamer is: Weeshuisstraat 27, Postbus 630, Zwolle, telefoon: 05200 - 18047.

De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland

Het artikel van M. J. Baudet en Drs. G. J. Wijers, „De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland”, *ESB*, 15 september 1976, blz. 885-888, geeft mij aanleiding tot de volgende opmerkingen.

1. De algemene conclusie van de heren Baudet en Wijers, zoals geformuleerd aan het begin van hun artikel „dat de economische waarde van Nederlands-Indië voor Nederland in de periode voorafgaande aan de soevereiniteitsoverdracht sterk is overschat” kan de indruk wekken te slaan op de berekeningen van Tinbergen en mij. Dit kan niet de bedoeling zijn om de eenvoudige reden dat Tinbergen en ik nooit berekeningen hebben opgesteld voor de periode 1946-1950.

2. Baudet en Wijers willen de niet-uitgekeerde winsten van Nederlandse ondernemingen, die in Nederlands-Indië werden geïnvesteerd, niet tot het primaire inkomen rekenen dat aan Nederland toevloede. Wij hebben dit wel gedaan omdat Nederlandse ondernemingen de beschikkingsmacht hadden over die gelden. Hiervan los staat de opmerking dat de niet-uitgekeerde winsten bijdragen tot de vergroting van het Nederlands vermogen in Indië. Ook bij onze aanpak is dit het geval.

3. Daar de niet-uitgekeerde winsten niet in Nederland worden uitgegeven, is het o.i. niet juist hierop de „multiplier” toe te passen. Het kan zijn dat deze winsten zijn gebruikt voor de aankoop van kapitaalgoederen in Nederland. Die zijn dan echter reeds begrepen in de post uitvoer van goederen uit Nederland naar Nederlands-Indië.

4. Baudet en Wijers zijn inconsequent in hun cijferopstelling voor 1938 (tabel 5). Wanneer zij de niet-uitgekeerde winsten niet onder de primaire inkomens willen opnemen, dan hadden zij deze post ook uit het nationale inkomen van Nederland moeten weglaten. Het cijfer voor het nationale inkomen van f. 4.904 mln. in 1938 hadden zij dus moeten vervangen door f. 4.864 mln. (tabel 5, laatste regel).

5. Baudet en Wijers hebben het door Tinbergen en mij gebruikte cijfer voor het nationale inkomen in 1938 (f. 5.100 mln.), zoals destijds gepubliceerd door het CBS, vervangen door een later cij-

fer ontleend aan een herziene reeks. Zij vergeten daarbij dat zij de door ons berekende „multiplier” (1,70) dan niet ongewijzigd hadden mogen overnemen, want die is afgeleid onder gebruikmaking van de reeks van het nationale inkomen volgens de oudere publikatie. Vervangt men de reeks van het nationale inkomen door iets lagere cijfers dan gaat de „multiplier” iets omlaag. Het herziene cijfer van 7,9%, zoals berekend door Baudet en Wijers (vgl. tabel 5, 3e regel) is dan ook te hoog.

6. De door het CBS na 1945 herziene reeks over het nationale inkomen 1921-1939 berust niet op meer of beter cijfermateriaal, zoals de woordkeuze van Baudet en Wijers zou kunnen suggereren, maar alleen op enigszins andere subjectieve schattingen voor bepaalde onzekere posten. Wij zien geen reden om het door ons gebruikte cijfer (f. 5.100 mln. in 1938) te laten schieten. Het verschil is overigens van geen of slechts zeer geringe betekenis om de genoemde reden.

J. B. D. Derksen

Naschrift

1. Het is ons niet duidelijk hoe Dr. Derksen op deze gedachte kan komen. In de eerste zin van ons stuk zeggen we immers, dat de berekeningen van Derksen en Tinbergen voor het jaar 1938 een belangrijke rol hebben gespeeld in de vorming van de publieke opinie *na de oorlog*. En één zin verder wordt in een voetnoot verwezen naar een artikel van H. Baudet, waarin een uitgebreide analyse wordt gemaakt van de publieke opinie inzake het Indische vraagstuk. Ook in dat artikel zal de lezer tevergeefs zoeken naar suggesties, al zouden de berekeningen van Derksen en Tinbergen voor een ander jaar dan voor 1938 zijn bedoeld. Als wij dan ten slotte een zin verder nog vermelden, dat er voor zover onze waarneming strekt, na 1945 niet eerder dan voor 1955-1956 soortgelijke berekeningen zijn gemaakt, dan kan een aandachtige lezer ons toch niet meer verkeerd begrijpen.

2. Reeds in het artikel hebben we gezegd, dat we de gedachtengang van Derksen en Tinbergen t.a.v. de niet-uit-

gekeerde winsten (NUW) goed kunnen volgen en dat zij theoretisch het gelijk aan hun kant hebben. Ook in het artikel hebben we uiteengezet wat onze praktische bezwaren in deze waren. Wij hebben eveneens bezwaren tegen het thans door Derksen naar voren gebrachte argument, dat de NUW tot het Nederlandse primaire inkomen moeten worden gerekend, „omdat Nederlandse ondernemingen de beschikkingsmacht hadden over die gelden”. Deze beschikkingsmacht werd namelijk eerder in Indië uitgeoefend dan in Nederland, hetgeen ook blijkt uit de opmerking van Derksen en Tinbergen, dat de NUW voor een belangrijk deel weer in Indië werden geïnvesteerd. De consequentie van Derksens gedachtengang is o.i., dat de NUW eerder tot het nationaal inkomen van Indië hadden moeten worden gerekend, dan dat van Nederland, hetgeen wij dan ook zouden willen doen. Bij de berekeningen van het nationaal inkomen door het CBS zal men bij de post NUW reeds geruime tijd tevergeefs zoeken naar de NUW van Nederlandse, in het buitenland werkzame bedrijven. Het CBS gaat dus blijkbaar ook van een dergelijke gedachtengang uit.

3. Wij hebben dit punt naar voren gebracht, omdat het o.i. de uiterste consequentie van de gedachtengang van Derksen en Tinbergen is. Aangezien we deze gedachtengang bij de berekeningen niet hebben gevolgd, komen we — zij het via een gedeeltelijk andere redenering — tot dezelfde conclusie als Derksen.

4. Derksen heeft hier volledig gelijk. De consequentie van onze redenering is inderdaad, dat we rekening hadden moeten houden met een nationaal inkomen van f. 4.864 mln.

5. Hoewel Dr. Derksen gelijk heeft, als hij stelt, dat we een iets andere multiplier hadden moeten gebruiken, kunnen we hem niet volgen als hij zijn kritiek besluit met de opmerking, dat het herziene cijfer van 7,9% daardoor te hoog is. De waarde van de multiplier heeft namelijk geen enkele invloed op dit cijfer. Wel wordt de waarde van het getal in tabel 5, regel 5, 3e kolom (12,9%) er enigszins door beïnvloed.

6. Onze woordkeus kan hier inderdaad suggereren, dat de latere reeks beter

1) J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, Berekeningen over de economische betekenis van Nederlandsch-Indië voor Nederland, *Maandschrift*, CBS, 1945, no. 10/12, blz. 210-218. Aan latere berekeningen (De Nederlandsche Bank, Derksen) werd niet in brede kring bekendheid gegeven.

2) J. Tinbergen, Nog eens: de berekening van „multipliers”, *ESB*, 12 februari 1941, blz. 112-114.

3) Vgl. bijv. schattingen over de periode 1921/1939 in: Monografie no. 7 van het CBS, *Het nationale inkomen van Nederland 1921-1939*, Utrecht, 1948, blz. 17.

De economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland

In het kader van een nu duidelijk ook in Nederland opbloeiende belangstelling voor ons koloniale verleden, plaatsen M. J. Baudet en G. J. Wijers in *ESB* van 15 september jl. enige kanttekeningen bij de discussies die tijdens en na de tweede wereldoorlog werden gevoerd over de bijdrage van Nederlands-Indië aan het nationale inkomen van ons land. Wat er zoal aan kwantificeringen hieromtrent voorradig was wordt, te beginnen met 1938, door de auteurs geïnventariseerd, waarna men het belangrijkste materiaal herberekent. De conclusie wordt ons voorgeschoteld, dat het gepubliceerde materiaal, waarop de publieke opinie toentertijd zich baseerde 1) een wel zeer overtrokken beeld gaf van het feitelijke economische belang van Nederlands-Indië voor Nederland. In aansluiting hierop wordt de voorspelling van degenen die van mening waren dat Nederland bij verlies van Nederlands-Indië zou wegzakken tot de internationaal kennelijk weinig om het lijf hebbende status van Denemarken, afgeschilderd als getuigende van een slechts op foutieve informatie terug te voeren zwartgalligheid. In het navolgende wordt getracht aan te tonen, dat Baudet en Wijers er geenzins in zijn geslaagd om nieuwe bouwstenen aan te dragen voor de opinievorming in Nederland inzake de pa-

is dan degene die Derksen en Tinbergen hebben gebruikt. Een zeker vertrouwen onzerzijds in de ontwikkeling van de statistische waarnemings- en schattingsmethode is daar niet geheel vreemd aan. Desalniettemin achten wij ons niet deskundig genoeg om een gemotiveerde keuze tussen beide methodes te maken. Een keuze hebben we echter moeten maken, omdat de cijfers voor de verschillende jaren met elkaar vergelijkbaar moesten zijn. Dat kon gezien onze bron — *Zestig jaren statistiek in tijdreeksen* — niet anders dan door een „correctie” op het door Derksen en Tinbergen gebruikte cijfer.

M. J. Baudet
G. J. Wijers

radox: grote economische relevantie van Nederlands-Indië enerzijds, slechts geringe gevolgen van de dekolonisatie anderzijds.

Derksen en Tinbergen berekenden voor het primaire inkomen dat in 1938 op rekening kwam van onze staatkundige betrekkingen met Nederlands-Indië een percentage van 8,4 van Nederlands nationale inkomen tegen factorkosten. Hier gaat volgens Baudet en Wijers 0,5% van af, vanwege het resp. niet meenemen van de post „niet uitgekeerde winsten” (discutabel indien men enig verband veronderstelt met het koerspeil van aandelen van in Nederlands-Indië werkzame ondernemingen) en een correctie van het CBS op het door Derksen en Tinbergen aangenomen nationale inkomen.

Het als gevolg van dit primaire inkomen gevormde additionele inkomen (multiplicator-effect) becijferen Derksen en Tinbergen op 5,3%, zodat een totale „bijdrage” (primaire + secundaire) van 13,7% resulteert. Baudet en Wijers blijven steken op 7,9%, aangezien het secundaire inkomen bij hen enkel relevant wordt geacht bij een abrupt verlies van Nederlands-Indië. Een onderzoek zoals het onderhavige, gebaseerd op sociaal-economisch en historisch relevante materie, zo wordt vagelijk gesteld, kan maar beter van afgeleide inkomensmutaties abstraheren.

Mogen aan de multipliertheorie de nodige bezwaren van praktische aard kleven, de reden van het uitschakelen van *ieder* vermenigvuldigingseffect ontgaat mij te enen male. Immers, het is niet zo dat alleen de dividenden, rente, handelswinsten e.d., binnengevloeid in een jaar t van invloed op de inkomenshoogte in datzelfde jaar, wanneer men althans uitgaat van een aanhoudende stroom van middelen uit Nederlands-Indië (een zeker in de jaren vóór 1942 doorgaans niet onrealistische veronderstelling). Een deel van het nationale inkomen in jaar t moet dan worden toegeschreven aan de duurzaam verhoogde effectieve vraag, als gevolg van bestedingseffecten van in voorafgaande inkomensperiodes binnengekomen primaire baten.

Slechts over de waarde van de multiplicator kan m.i. verschil van mening

bestaan. Een waarde van 1,7 — door Derksen en Tinbergen aangenomen — lijkt aan de hoge kant (tegenwoordig geldt voor ons land een waarde nauwelijks groter dan 1). In een eerder gepubliceerd artikel 2) houdt Tinbergen een minimum van 1,5 aan. In tabel 1 wordt ruwweg het maximaal toelaatbare bij pogingen om het totaal van Derksen en Tinbergen te doen zakken, gekwantificeerd.

Tabel 1. Totale economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland in 1938

	in mln. gld.	in % van nationale inkomen tegen factorkosten
1. Rente, dividenden, pensioenen, scheepvaart, uitvoer.	353	6,9
2. Handel in koloniale produkten	35	0,7
3. Primaire inkomen	388	7,9
4. Secundaire inkomen (multiplier = 1,5)	194	4,0
5. Totaal	582	11,9

Controle op berekeningen voor resp. de jaren 1948-1950 en 1955/1956 wordt bemoeilijkt doordat, in tegenspraak met wat de auteurs beweren, de nauwkeurigheid van de statistische registratie in de jaren volgende op de Japanse bezetting te wensen overliet en dientengevolge de betrouwbaarheid van het gebruikte materiaal. Los hiervan staat, dat exacte kennis van de hoogte van de Nederlandsindische bijdrage nauwelijks nieuwe gezichtspunten zou hebben opgeleverd.

Uit de aard der zaak had de tweede wereldoorlog geleid tot een aanzienlijke aantasting van de hoofdbron van inkomsten uit Nederlands-Indië: het aldaar geïnvesteerde vermogen. (Terzijde: vooroorlogse ramingen van het door Nederland geïnvesteerde kapitaal variëren nogal al naar gelang de gebruikte schattingsmethode; doorgaans wordt rond 1940 een waarde van f. 3,8-4,0 mrd. aangehouden). De relatief lagere primaire inkomsten in de naoorlogse jaren worden hierdoor gedeeltelijk verklaard. Daarnaast echter dient men terdege rekening te houden met de ingehouden winsten, destijds ook wel „teruggeloopte bedrijfsoverschotten” genoemd. De volgende cijfers werden hiervoor berekend (zie tabel 2).

1) J. Tinbergen, Nog eens: de berekening van „multipliers”, *ESB*, 12 februari 1941 blz. 112-114.

2) J. B. D. Derksen en J. Tinbergen, Berekeningen over de economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland, gestencilde uitgave van CBS, 1941. Gepubliceerd in 1945, *Maandschrift*, CBS, X/X11, blz. 210-218.

Tabel 2. Bruto investeringen in vaste activa door Nederlandse particuliere ondernemingen in Indonesië (excl. olie-industrie en mijnbouw) in mln. gld.

	Cultures	Overige ondernemingen	Totaal
1947	4	7	11
1948	34	26	60
1949	57	52	109
1950	41	28	69
1951	67	41	108
1952	54	44	98
1953	51	52	104
1954	40	34	74
1955	53	35	88
1956	55	37	93
1957	48	28	76

Bron: *Changing economy in Indonesia: a selection of statistical source material from the early 19th century up to 1940*. Deel 3: Expenditure on fixed assets, Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam.

Uit de verrassende hoogte van deze cijfers 3) blijkt dat investeerders individueel zich duidelijk bewust waren van hun gediminueerde potentieel en er, ten koste van onmiddellijke baten, op uit waren om het verloren gegane terrein weer zo spoedig mogelijk te heroveren. Men zag, al dan niet vanuit een ongeachtvaardig optimisme, perspectieven om de gunstige vooroorlogse positie weer in te nemen. Hierin, en niet in de actuele toestand, vindt het vaak angstvallig vasthouden aan de koloniale status zijn verklaring. Het is in dit verband hooguit van ondergeschikte betekenis dat reeds vóór de nationalisatie van het Nederlandse bedrijfsleven de mogelijkheden tot spreiding van het kapitaalbelang in het buitenland sterk werden verruimd en dat nadien de supersnelle expansie in de traditioneel welvarende landen een uiteraard dempend effect op conjuncturele afwijkingen moest hebben. Met deze aantekeningen wordt hier volstaan. Het bovenstaande overziende, luidt de conclusie dat:

- de auteurs ondanks een bepaald overdadig te noemen gebruik van tabellen — waarbij veel te vaak cijfers worden herhaald — er onvoldoende in zijn geslaagd om de berekeningen en de conclusies van Derksen en Tinbergen te weerleggen;
- er geen rekening mee wordt gehouden dat reminiscenties aan het „grootsch” dat in Nederlands-Indië zou zijn verricht, in de openbare discussie waarbij investeerders en andere belanghebbenden sterk waren oververtegenwoordigd, een rol van niet te overschatten betekenis bleef spelen. Doet men dit niettemin, dan moet in de argumentatie te zwaar worden geleund op incidentele naoorlogse calculaties.

J. T. M. van Laanen

Naschrift

Ondanks onze uitgebreide tabellisering zijn wij er niet in geslaagd de heer Van Laanen de essentie van het door ons benadrukte onderscheid tussen de begrippen „aandeel” en „verlies” duidelijk te maken. Vandaar dat hij in zijn reactie ook suggereert, als zouden wij van mening zijn, dat men in een onderzoek, gebaseerd op sociaal-economisch en historisch relevante materie maar beter van afgeleide inkomensmutaties kan abstraheren. Feitelijk wordt in ons artikel gesteld, dat een dergelijk onderzoek vereist, dat men zich bij het gebruik van begrippen houdt aan de daarvoor geldende gangbare inhoud. Het is dus juist de sociaal-economische en historische relevantie die „gebiedt”, dat er een onderscheid tussen de berekening van een „aandeel” en van de gevolgen van een „verlies” gemaakt wordt.

Het aandeel van Indië in het Nederlandse nationale inkomen bedroeg volgens onze interpretatie van de berekeningen van Derksen en Tinbergen 7,9%, een plotseling, volledig verlies van dat aandeel zou op ultrakorte termijn het nationale inkomen 12,9% doen dalen. De werkelijke economische betekenis kan volgens onze conclusie slechts bepaald worden door rekening te houden met de „opportunity costs” van het exploiteren van een kolonie. Wij abstraheren dus niet volledig van inkomensvermenigvuldigingseffecten, zoals Van Laanen ten onrechte stelt, wij geven aan wanneer het o.i. wel en niet wenselijk is hiermee rekening te houden.

De heer Van Laanen vergist zich ook, als hij de door Derksen en Tinbergen gebruikte multiplier van 1,7 vervangt. In het artikel van Tinbergen, waar hij deze verandering op meent te moeten baseren, wordt nl. een onderscheid gemaakt tussen twee multipliers, één voor een verandering van het niveau der binnenlandse bestedingen (1,5) en één voor een verandering van het niveau van het binnenlandse inkomen (1,7) 1). Dit in 1941 berekende cijfer 1,7 werd door Derksen en Tinbergen gebruikt voor hun artikel over de economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland, daterend uit datzelfde jaar 2). Uiteraard is in deze discussie dus slechts de laatste multiplier relevant.

Door enerzijds te abstraheren van het onderscheid tussen „aandeel” en „verlies” en anderzijds een verkeerde multi-

plicator te gebruiken, draagt Van Laanens tabel 1, o.i. ten onrechte de titel „Totale economische betekenis” 3). Met de opmerking die de heer Van Laanen maakt over het door ons gebruikte cijfermateriaal kunnen wij ook niet instemmen. Wij hebben geen enkele reden kunnen ontdekken om te veronderstellen dat er van dit materiaal geen verantwoord gebruik zou kunnen worden gemaakt. Het is zelfs niet ondenkbaar, dat de vooruitgang van de statistische waarnemingstechnieken het materiaal betrouwbaarder maken dan het vooroorlogse.

Wat het ondernemersgedrag betreft, zouden wij, hoewel het onderwerp volledig buiten de door ons gestelde probleemstelling valt, enige kritische kanttekeningen bij de analyse van de heer Van Laanen willen plaatsen. Door ons gedane onderzoeken hebben tot nu toe uitgezeten, dat het onjuist is te veronderstellen dat de ondernemers „angstvallig” aan de koloniale status vasthielden 4). Vele ondernemers waren integendeel reeds in een vrij vroeg stadium bereid het realisme van de visie van Van Mook te aanvaarden. Zij stelden zich dan ook positief op ten aanzien van het leggen van contacten met wie zij noemden „de nieuwe heren”.

In het algemeen valt ons bij de kritiek van de heer Van Laanen op, dat hij voortdurend suggereert als zouden wij een artikel over de publieke opinie in Nederland inzake de Indische kwestie hebben geschreven. Terwijl hij op die punten veel van zijn kritiek richt, achten wij ons daarbij in genen dele aangesproken en beschouwen deze punten dan ook als volledig irrelevant. Conclusies met betrekking tot de opinievorming inzake het Indische vraagstuk hebben wij in het geheel niet getrokken, noch hebben wij hierover waarde-oordelen uitgesproken. De polemisch getinte kritiek van de heer Van Laanen in deze wekt bij ons associaties op met Cervantes 5). Wij achten onze conclusies door de kritiek van dhr. Van Laanen dan ook in het geheel niet aangetaast.

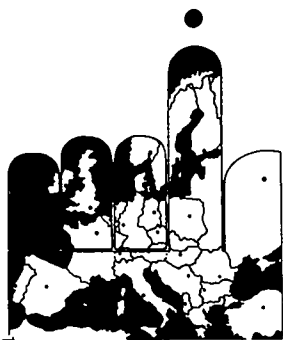
M. J. Baudet
G. J. Wijers

3) Het predicaat „Totale economische betekenis” is natuurlijk onjuist. Van Laanen abstrahert nl. impliciet — zoals wij dat expliciet deden — van de invloed van vermogensmutaties op de hoogte van het nationale inkomen.

4) Onderzoek naar het archief van de Ondernemersraad voor Nederlands-Indië, 1945-1949, Afd. Sociaal-economische geschiedenis, Groningen, 1974. Onderzoek naar de vermeende en werkelijke economische betekenis van Ned. Indië voor Nederland, 1945-1949, Afd. Soc. Ec. Geschiedenis, Groningen 1975.

5) Miquel de Cervantes Saavedra, *Don Quichotte de la Mancha*, Nederlandse editie, Groningen, 1976, inz. H. 8.

Blijf bij
lees *ESB*

Literatuurkroniek

DR. K. J. M. MORTELMANS
DRS. E. A. MANGÉ

C. Maestriperi: La libre circulation des capitaux dans la CEE. Progrès vers l'union économique et monétaire. Heule, België, 1975, 265 blz.

Dit boek geeft een overzicht van de resultaten op het gebied van het vrije verkeer van kapitaal en inzake de overgang naar een economische en monetaire unie. Het eerste deel analyseert de verschillende verdragsbepalingen die op het vrije kapitaalverkeer betrekking hebben. Ook worden de uitvoerings- en toepassingsmaatregelen besproken. Het tweede deel behandelt in historische volgorde de ontwikkeling in de richting van een economische en monetaire unie. Omdat de nadruk sterk op juridische punten valt, is het boek vooral geschikt voor juristen.

K. J. M. M.

B. Balassa (ed.): European economic integration. Contributions to economic analysis, nr. 89, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1975, 416 blz.

Alhoewel dit werk dezelfde titel draagt, is het geen nieuwe uitgave van het klassiek geworden handboek van Balassa. Het betreft een kwantitatieve evaluatie van een aantal aspecten van de EG en EFTA door verschillende auteurs, onder leiding van Balassa.

Het eerste deel is in essentie een empirisch onderzoek naar de *trade creation* en *trade diversion* in beide handelsblokken volgens alternatieve methoden. De drie auteurs, respectievelijk E. M. Truman (hfst. 1), S. A. Resnick (hfst. 2) en B. Balassa (hfst. 3), zijn het erover eens dat, vooral in de EG, een belangrijke netto creatie en verschuiving heeft plaatsgevonden, vooral als gevolg van de intraspecialisatie. Balassa komt tevens tot de conclusie dat de dynamische integratievoordelen aanzienlijk groter zijn dan de statische.

Deel twee handelt over de macro-economische implicaties van de Europese integratie. Eerst bouwt S. A. Resnick, op Keynesiaanse gronden, een uitgebreid macro-economisch model (480 vergelijkingen) op voor de 10 EG- en de EFTA-landen en de twee handelsblok-

ken (hfst. 4). Zoals meestal het geval is, gaat het om een reëel model en worden de financiële sectoren verwaarloosd. Vervolgens wordt dit model gebruikt om de dynamische gevolgen van het begrotingsbeleid in de afzonderlijke landen op het BNP, de prijzen en de tewerkstelling van de andere landen te berekenen (hfst. 5).

In hfst. 6 geeft Balassa zijn inzichten over het Europese monetaire integratieproces. Gestart wordt met een interpretatie van de mislukte poging om in 1980 de Monetaire Unie tot stand te brengen. Vervolgens onderzoekt hij de voorwaarden voor monetaire integratie. In de eerste plaats vraagt Balassa zich af of de voordelen van monetaire integratie, zoals deze tot uiting komen in de VS, ook in de EG kunnen worden verwezenlijkt. Dit vergt evenwel een politieke unificatie die in de EG pas op lange termijn te bereiken is.

Gezocht moet dus worden naar intermediaire maatregelen om de monetaire integratie op gang te brengen. Deze moeten steeds beschouwd worden tegen de achtergrond van de implicaties die voortvloeien uit de verschillende collectieve voorkeurschalen tussen de lidstaten en mogelijke conflicten tussen de doeleinden van het economisch beleid. In het licht hiervan zou het vastleggen van de onderlinge wisselkoersen onvermijdelijk conflicten tussen de nationale doeleinden meebrengen. Bepaalde landen zouden een grotere inflatie of werkloosheid moeten aanvaarden, andere een lagere groeivoet of grotere regionale dispariteiten dan nationaal wenselijk wordt geacht. Bovendien zouden een aantal instrumenten moeten worden opgegeven zonder dat er iets tegenover wordt gesteld. Immers, van een coördinatie van het economisch beleid dient niet veel verwacht te worden. Tot nu toe zijn consultaties tussen de lidstaten enkel succesvol gebleken — zoals in 1964 — wanneer de nationale belangen overeenstemden; in geval van conflicten heeft het nationale belang steeds overheerst. Balassa's conclusie is dan ook dat op dit ogenblik de welvaartskosten van vaste wisselkoersen niet aanvaardbaar zijn voor de lidstaten.

Dit betekent niet dat de monetaire unificatie in de ijskast moet. Het proces kan geactiveerd worden door de intro-

ductie van een systeem van glijdende pariteiten („crawling pegs”) in de EG. Verder raadt Balassa, onder strikte voorwaarden inzake coördinatie van bepaalde aspecten van het economisch beleid, aan een parallelle Europese munt — volgens de „standard basket formule” — in te voeren. Deze zou gebruikt moeten worden in alle EG-operaties, in financiële en handelstransacties en eventueel als interventiemunt. Naarmate de integratie vordert, zouden de functies van deze munt moeten worden uitgebreid en de fluctuatiemogelijkheden van de nationale munten moeten worden gereduceerd.

Deel drie onderzoekt bepaalde aspecten van het Europese beleid. In hfst. 7 maakt Balassa de balans op van het structuurbeleid in de EG, m.n. de programma's op middellange termijn, het industriebeleid, de regionale politiek en het milieubeleid. E. Thorbecke en E. Pagoulatos onderzoeken de statische en dynamische effecten van het communautaire landbouwbeleid (hfst. 8). Ten slotte analyseert M. E. Kreinin de gevolgen van het Europese integratieproces voor de derde wereld in zijn geheel, voor de geassocieerde Afrikaanse staten en voor Griekenland en Turkije. Tevens worden de effecten van het algemeen preferentiestelsel onderzocht.

Alhoewel dit boek zich in de eerste plaats tot kwantitatieve economen en econometristen richt, dient het toch onder de aandacht te worden gebracht van diegenen die geïnteresseerd zijn in de statische en dynamische effecten van het Europese integratieproces. Vooral Balassa's stuk over monetaire integratie verdient een ruime aandacht.

E. A. M.

P. De Grauwe, D. Heremans en E. Van Rompuy: Naar een relance van de Europese Monetaire Unie? Teksten en documenten van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, België, Ideeën en Studies nr. 305, november 1975, 50 blz.

Begin 1975 gaf de Belgische minister van Buitenlandse Zaken aan de *Werkgroep Monetaire Integratie* van de Katholieke Universiteit Leuven opdracht

tot „een wetenschappelijke studie ten einde op korte termijn de problemen van de Europese Monetaire Unie te formuleren zoals ze zich op dit ogenblik stellen, en meer in het bijzonder concrete actiepunten voor de relance van de Europese Monetaire Unie voorop te zetten”. De synthese van de uitvoerige gedachtenwisseling binnen de werkgroep en van de discussies in een reeks seminars en hearings, die in de loop van 1975 te Leuven georganiseerd werden, is een kort (slechts 36 blz. tekst), handig en provocerend rapport geworden dat ruime belangstelling verdient.

Het rapport bestaat uit drie delen. Ten eerste wordt aan de hand van recent wetenschappelijk onderzoek aangetoond dat de voordelen van monetaire unificatie de kosten in aanzienlijke mate overtreffen. Uiteraard is een en ander van de theoretische stellingnamen vatbaar voor discussie, o.m. het monetaristische uitgangspunt bij de bespreking van de „trade-off” tussen inflatie en werkloosheid. Ten tweede wordt een evaluatie gemaakt van de tot nu toe ondernomen acties. Na een bespreking van de mogelijke opties, procedures en voorwaarden voor een goede strategie worden de algemene aspecten van een stapsgewijze en parallelle vooruitgang geanalyseerd. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van recente voorstellen met betrekking tot de realisatie van de EMU (met een handige vergelijkingstabel in een bijlage).

Ten slotte, en vooral, wordt in het derde deel een korte-termijnprogramma voorgesteld. Dit actieprogramma, dat kan worden vergeleken met de voorstellen in het *Spierenburgrapport* m.b.t. de overgangsfase, stelt de volgende punten centraal:

- Afschaffing van de in 1970 ingevoerde kapitaalcontroles, terwijl het *Spierenburgrapport* geen voorstellen bevat inzake liberalisering van de kapitaalbewegingen.

- Terwijl Spierenburg behoud van het slangakkoord voorstaat, stelt het Belgische rapport de introductie van een stelsel van glijdende pariteiten voor. Hoewel wordt erkend dat dit inferieur is aan vaste wisselkoersen, wordt voor deze *second best oplossing* gepleit, omdat de voorwaarden voor het invoeren van vaste wisselkoersen, en dus voor de EMU, niet aanwezig zijn.

- Bij het aanvaarden van glijdende pariteiten moeten een aantal aspecten van het interne monetaire beleid naar het communautaire vlak overgebracht worden, m.n. de maximaal toelaatbare wisselkoerswijzigingen en de nationale monetaire groeivoeten (met een grotere speling voor de niet-slanglanden). In het *Spierenburgrapport* wordt voornamelijk de coördinatie van de budgettaire politiek benadrukt: regulerende communautaire bevoegdheid wordt voorgesteld t.a.v. de jaarlijkse toename van de overheidsuitgaven, de omvang van het begrotingstekort en de financieringswijze

ervan. Ter zake stelt het Belgische rapport slechts bindende regels voor inzake de monetaire schuldfinanciering.

- Terwijl in het *Spierenburgrapport* voorgesteld wordt pas op lange termijn de nationale reserves in het EFMS samen te brengen, pleit de Belgische Werkgroep voor een partiële pooling op korte termijn en uitbreiding van de steunkredieten.

- De talloze rekeneenheden moeten worden vervangen door één Europese rekeneenheid.

- Een communautair structuurbeleid moet worden uitgebouwd om de regionale dispariteiten weg te werken.

Ten slotte worden (voor de middellange termijn) twee alternatieve stappen in de richting van de EMU uitgewerkt. Enerzijds, een verdere versterking van de coördinatie van het economisch beleid als inleiding tot de introductie van een Europese munt. Anderzijds de stapsgewijze invoering van een parallelle Europese munt.

E. A. M.

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Europa Instituut van de
Rijksuniversiteit te Leiden.

E. Van Rompuy: Groot-Brittannië en de Europese monetaire integratie. Acco, Leuven, 1975, 217 blz.

In dit proefschrift worden de gevolgen van de Britse toetreding voor de geplande Europese monetaire integratie onderzocht, zowel voor Groot-Brittannië als voor Europa. Na een uiteenzetting van de belangrijkste theoretische aspecten van de monetaire integratie (hfst. 1) wordt de stand van het monetaire integratieproces medio 1975 uiteengezet (hfst. 2). De resultaten zijn, zoals bekend, miniem en de oorzaken van dit falen gemakkelijk aan te wijzen: gedeeltelijk van externe aard (internationale monetaire crisis, oliecrisis, wereldinflatie en -recessie), gedeeltelijk van interne aard (onaangepast intern en extern monetair beleid). O.i. mocht de auteur dieper zijn ingegaan op deze laatste aspecten als verklaring voor de Europese stilstand en de moeilijkheden om Groot-Brittannië nog in de pas te laten lopen.

Midden in de monetaire integratiecrisis deed zich het additionele probleem voor van de toetreding van Groot-Brittannië met zijn specifieke conjuncturele en structurele moeilijkheden en zijn beleidsnadruk op wisselkoersveranderingen (hfst. 3). Deze moeilijkheden liggen trouwens aan de basis van de statische visie op de monetaire eenwording en het verwerpen van ieder streven naar vaste wisselkoersen in Groot-Brittannië. Nochtans, uit het onderzoek van de effecten van de devaluatie van 1967 en het zwevende pond sinds 1970 blijkt dat de

efficiëntie van de Britse wisselkoerswijzigingen uiterst gering is, zoniet een negatief effect heeft gehad (hfst. 4). Dit is grotendeels toe te schrijven aan een gebrek aan zowel exportdynamisme als aan een begeleidend intern beleid en aan de afwezigheid van geldillusie.

Belangrijke verschillen bestaan tussen Groot-Brittannië en de andere lidstaten, niet alleen met betrekking tot de economische ontwikkeling, maar ook wat betreft de prioritaire doeleinden en de aanwending van de instrumenten van het economisch beleid (hfst. 5). Een strikt anti-inflatiebeleid dringt zich meer en meer op in Groot-Brittannië. Door een grotere Europese economische en monetaire samenwerking zou een gedeelte van de kosten van dit beleid naar lidstaten met een betalingsbalanssurplus kunnen worden overgedragen. Bovendien zou dit de mogelijkheid scheppen Groot-Brittannië verder te helpen door steunkredieten voor het pond en sociale inkomensoverdrachten. Uiteraard zou Groot-Brittannië in ruil daarvoor dwingende voorwaarden op het gebied van zijn economisch beleid moeten aanvaarden.

Hfst. 6 en 7 behandelen de financiële aspecten van de Britse toetreding, namelijk de effecten van vrijmaking van het kapitaalverkeer, de gevolgen voor de uitbouw van een Europese kapitaalmarkt, het sterlingprobleem in ruime zin en de buitenlandse schuldenlast. Zonder twijfel zal de vorming van de EMU ook op deze gebieden voordelen voor Groot-Brittannië opleveren, o.m. omdat noodzakelijk een oplossing moet worden gevonden voor het probleem van de sterlingtegoeden en de buitenlandse schuldenlast.

Voor Europa zijn de nadelen van de Britse toetreding bijzonder groot (met uitzondering van de inbreng van de City), zodanig zelfs dat de auteur zich de vraag stelt of, zelfs met een zekere politieke bereidheid, de Europese monetaire unificatie met Groot-Brittannië uiteindelijk wel haalbaar is.

E. A. M

C. Sasse: Regierungen, Parlamenten, Ministerrat. Entscheidungsprozess in der Europäischen Gemeinschaft. Europa Union Verlag, 1975, 277 blz.

Dit boek bespreekt het besluitvormingsproces in de Europese Gemeenschappen op nationaal en gemeenschapsvlak. Op nationaal vlak wordt onderzocht hoe de regeringen van de negen lidstaten hun gemeenschapsbeleid voeren en coördineren. Verder wordt de invloed van de nationale parlementen op de Europese integratie bekeken.

Het tweede deel geeft een analyse van het besluitvormingsproces van de Raad. Hierbij worden de mogelijkheden besproken om de besluitvorming op diverse niveaus te verbeteren. Enkele nuttige

bijlagen die de slotcommuniqués van de topconferenties en de besluiten van de Raad betreffende de verbetering van het besluitvormingsproces bevatten, vervolledigen dit gemakkelijk te lezen, doch op bepaalde punten niet zo accurate werk. Zo zegt de auteur dat in Nederland geen formele consultatieprocedure bestaat tussen de regering en het parlement inzake vragen betreffende de Europese Gemeenschappen (blz. 95). Art. 5 van de goedkeuringswet EEG zegt nochtans uitdrukkelijk dat de Kroon er zorg voor draagt jaarlijks aan de Staten-Generaal een verslag aan te bieden over de uitwerking en de toepassing van het EG-verdrag.

K. J. M. M.

ESB

Symposium Econometrie en Gezondheidszorg

Op 13 en 14 december 1976 wordt in de Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht een symposium gehouden rond het thema „Econometrie en Gezondheidszorg”.

Initiatiefnemers voor deze bijeenkomst zijn: Prof. Dr. B. M. S. van Praag, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Leiden; Prof. Dr. P. A. Verheyen, hoogleraar aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg; Prof. Dr. L. M. J. Groot, hoog-

Mededeling

leraar aan de Rijksuniversiteit Limburg.

Tijdens dit symposium zullen studies aan de orde worden gesteld, waarin met behulp van geavanceerde econometrische, statistische en mathematische technieken vraagstukken op het terrein van de gezondheidszorg behandeld worden. De behandeling van de verschillende studies zal geschieden aan de hand van papers, die vóór de bijeenkomst aan de deelnemers zo tijdig mogelijk ter beschikking worden gesteld.

Plaats: Hoofdgebouw van de Rijksuniversiteit Limburg, Tongersestraat 53, Maastricht. Kosten: f. 100 per persoon.

Inlichtingen: Rijksuniversiteit Limburg, Tongersestraat 53, Maastricht, tel.: (043) 88 88 88.

Akademikus als assistent product manager spaardiensten

De marketing van spaardiensten wordt bij de Amro Bank professioneel aangepakt. De spaarmarkt is immers minstens even complex als die voor wasmiddelen of huishoudelijke apparaten. En de concurrentie is minstens net zo fel. Om optimaal te opereren moet de product manager spaardiensten dan ook alle facetten van de marketing mix beheersen en benutten. Hij wordt daarin bijgestaan door een kleine groep assistenten die een belangrijke beleidsvoorbereidende taak hebben.

Ter versterking van het huidige team zoeken wij een jonge, doortastende marketeer van onder de dertig. Hij of zij is academisch gevormd en heeft waarschijnlijk enige bedrijfservaring. Wij verlangen verder een stevige dosis inventiviteit, een zelfstandige instelling, een kritische onderzoekende geest, analytisch vermogen, uitdrakkingsvaardigheid, teamgeest. En een drang om binnen enkele jaren verder te groeien, bijvoorbeeld naar product manager. Op al deze aspecten wordt men grondig getoetst d.m.v. een psychologisch onderzoek. Wij zoeken namelijk voor deze functie een energie-

iemand voor wie de studie niet meer was dan een eerste stap.

De juiste man of vrouw zal meteen worden ingezet in onze sector Analyse en Ontwikkeling, dat is onze R en D-staf die zich toespitst op het partikuliere spaar-gebeuren.

Tegen de hoge eisen die wij aan kandidaten stellen, staan uiteraard onzerzijds goede voorzieningen. Zoals een goed salaris, een zgn. „dertiende maand”, winstdeling en gunstige regelingen voor mogelijk verdere studie.

Belangstelling? Dan bellen met M. Hohmann, telefoon 020 - 28 25 64, van de personeelafdeling. Samen met u kan hij dan vaststellen of het wederzijds zinvol is om de sollicitatieprocedure voort te zetten. Brieven kunt u richten aan de Amro Bank, afdeling Personeelvoorziening, Herengracht 586, Amsterdam.

 amro bank

de rijksoverheid vraagt

chef stafbureau financieel / economische zaken

(mnl./vrl.) vac. nr. 6-4764/0936

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
t.b.v. het Directoraat-Generaal voor het Voortgezet Onderwijs

Taak: de functionaris is o.m. verantwoordelijk voor: het coördineren van de opstelling van de meerjarenramingen en de begroting van het Directoraat-Generaal en het mede-ontwikkelen van begrotingstechnische richtlijnen; een gecoördineerde ontwikkeling en invoering binnen het Directoraat-Generaal van nieuwe of aangepaste bekostigings-systemen, geautomatiseerde administratieve en beheerssystemen, begrotings-, plannings- en budgettaire technieken en informatiesystemen ter ondersteuning van de planning-, realisatie-, controle- en evaluatieactiviteiten van de lijneenheden; het coördineren van de bewaking van de begroting en het zorg dragen voor opstelling en uitvoering van een meerjarig en éénjarig financieel controle- en informatieplan; het afstemmen van procedurele en inhoudelijke aspecten van de financieel-economische werkzaamheden van het eigen Directoraat-Generaal op die van andere Directoraten-Generaal en van de algemene afdelingen.

Gevraagd: b.v.k. doctoraal examen economie. Ervaring met het opzetten van plannings- en informatiesystemen strekt tot aanbeveling.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f 6253,- per maand.

adjunct-directeur (mnl./vrl.) vac. nr. 6-4952/0936

voor het Ministerie van Sociale Zaken
t.b.v. het Gewestelijk Arbeidsbureau te Amsterdam

Taak: deelnemen aan de leiding van het bureau. Onderhouden van contacten met derden over zaken m.b.t. de arbeidsmarkt. Zich oriënteren op de arbeidsmarkt van het gewest; rapporteren omtrent bevindingen en uitbrengen van de daarbij behorende adviezen.

Gevraagd: b.v.k. doctoraal examen economie, sociologie of Nederlands recht. Redactionele ervaring.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring max. f 5217,- per maand.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief een toeslag van max. f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties, onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.